

Founder: Cherkasy State Technological University

Certificate on state registration of the print media KB no. 24121-13961P from 14.08.2019

EDITORIAL BOARD

O. E. Pchelintseva	<i>Ukraine</i> , Cherkasy State Technological University – Editor-in-Chief
A. A. Barentsen	<i>Netherlands</i> , University of Amsterdam, UVA
D. Weiss	<i>Switzerland</i> , University of Zurich
B. Wiemer	<i>Germany</i> , Mainz University
D. P. Vojvodić	<i>Serbia</i> , University of Novi Sad
O. I. Vovk	<i>Ukraine</i> , Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University
A. Gattnar	<i>Germany</i> , University of Tübingen
S. Dickey	<i>USA</i> , Kansas, Kansas State University
V. Dubichynskyi	<i>Poland</i> , University of Warsaw
L. M. Koval	<i>Ukraine</i> , Vasyl' Stus Donetsk National University
M. Lazinski	<i>Poland</i> , University of Warsaw
O. Leszczak	<i>Poland</i> , Jan Kochanowski University
H. R. Mehlig	<i>Germany</i> , Kiel University
Y. M. Pletenetska	<i>Ukraine</i> , National Aviation University, Kyiv
V. M. Trub	<i>Ukraine</i> , National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ukrainian language
V. I. Yarmak	<i>Ukraine</i> , National Academy of Sciences of Ukraine, Potebnia Institute of Linguistics
L. M. Usik	<i>Ukraine</i> , Cherkasy State Technological University (deputy Editor-in-Chief)

Responsible for issue:Elena Pchelintseva (Editor-in-Chief), Liudmyla Usik (deputy Editor-in-Chief),
Liudmyla Bereza (executive secretary)Recommended for publishing by a Scientific Council of Cherkasy State
Technological University (Transaction no. 8 from 20 December 2021)**Address of the editorial office:** blvr. Shevchenka, 460, building 2, off. 210,
Cherkasy, 18006, Ukraine. E-mail: movacom@chdtu.edu.ua**Official website:** movacom.chdtu.edu.ua**The journal is presented** in the following databases of scientific information, catalogues
and search systems: *Index Copernicus Journals Master List*;
Crossref; *CiteFactor*.**The journal is submitted** to the Google Scholar; Journal Stories by Relawan Jurnal Indonesia.
Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

© The authors, 2021

© Editorial, 2021

© Hrebenuk Alona, cover design, 2019

Міжнародний
науковий
журнал**LANGUAGE:****Codification • Competence • Communication****2(5)/2021**Заснований у серпні 2019 року
Виходить 1 раз на шість місяців**Засновник:** Черкаський державний технологічний університетСвідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 24121-13961Р від 14.08.2019**РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ**

О. Е. Пчелінцева	<i>Україна, Черкаський державний технологічний ун-т (головний редактор)</i>
А. А. Барентсен	<i>Нідерланди, Амстердамський ун-т</i>
Д. Вайс	<i>Швейцарія, Цюрихський ун-т</i>
Б. Вімер	<i>Німеччина, Ун-т Майнца</i>
Д. П. Войводіч	<i>Сербія, Новосадський ун-т</i>
О. І. Вовк	<i>Україна, Черкаський національний ун-т ім. Б. Хмельницького</i>
А. Гаттнар	<i>Німеччина, Ун-т Тюбінгена</i>
С. Дікі	<i>США, Ун-т Канзасу</i>
В. Дубічинський	<i>Польща, Варшавський ун-т</i>
Л. М. Коваль	<i>Україна, Донецький національний ун-т ім. В. Стуса</i>
М. Лазинські	<i>Польща, Варшавський ун-т</i>
О. В. Лещак	<i>Польща, ун-т ім. Яна Кохановського</i>
Х. Р. Меліг	<i>Німеччина, Кільський ун-т ім. Крістіана Альбрехта</i>
Ю. М. Плетенецька	<i>Україна, Національний авіаційний ун-т</i>
В. М. Труб	<i>Україна, НАН України, Інститут української мови</i>
В. І. Ярмак	<i>Україна, НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні</i>
Л. М. Усик	<i>Україна, Черкаський державний технологічний ун-т (заступник головного редактора)</i>

Відповідальні за випуск:Олена Пчелінцева (головний редактор), Людмила Усик (заступник головного редактора),
Людмила Береза (відповідальний секретар)Рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського державного
технологічного університету (протокол № 8 від 20.12.2021)**Адреса редакції:** бульв. Шевченка, 460, корп. II, каб. 210, м. Черкаси, 18006, Україна
E-mail: movacom@chdtu.edu.ua**Офіційний веб-сайт:** movacom.chdtu.edu.ua**Видання представлено:** Index Copernicus Journals Master List; Crossref; CiteFactor.**Видання подано до** Google Scholar; Journal Stories by Relawan Jurnal Indonesia.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

© Автори статей, 2021

© Редакція журналу, 2021

© Гребенюк А. Ю., дизайн обкладинки, 2019

ЗМІСТ

Сторінка головного редактора	<i>Олена Пчелінцева</i>	5
АСПЕКТОЛОГІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ	<i>Андрій Скоплєв</i> Про дистрибуцію форм чеського дієслівного іменника у перфективних контекстах	7
	<i>Олена Пчелінцева, Тетяна Володарська</i> Болгарський віддієслівний іменник дії на фоні інших слов'янських мов: аспектуальні властивості	18
РЕЦЕНЗІЇ	Андрей Зинкевич. Язык и война. Оккупационная языковая политика в Славии во время Второй мировой войны. <i>(Елена Астапова-Вязьмина)</i>	30
	Світлана Соколова. Аспектуальні категорії українського дієслова. <i>(Олена Пчелінцева)</i>	36
IN MEMORIAM	Памяти Михаила Алексеевича Шелякина <i>(Материалы предоставлено Ириной Кюльмоя)</i>	41
АНОНСИ НОВИХ ВИДАНЬ	<i>Лариса Пятковська, Олена Деньга</i> ПІДРУЧНИК-РОЗМОВНИК «WELCOME TO UKRAINE». Пятковська Л. В., Пчелінцева О. Е., Деньга О. А., Ісаєнко Т. В.	47
ET CETERA (есеї, роздуми, враження)	<i>Людмила Береза</i> Іспит як інструмент запровадження нової державної мовної культури	55
	<i>Мирослава Чепурна</i> Переклад та міжнародна комунікація	60

THE CONTENTS

From the Editor	<i>Olena Pchelintseva</i>	5
ASPECTOLOGY OF SLAVIC LANGUAGES	<i>Andrii Skopliiev</i> On the distribution of Czech verbal noun forms in perfective contexts	7
	<i>Olena Pchelintseva, Tetiana Volodarska</i> Bulgarian verbal noun with the meaning of action comparing to other Slavic languages: aspectual features	18
REVIEWS	Andrei Zinkevich. Language and War. Occupational Language Policy in Slavia during World War II. <i>(Olena Astapova-Vyazmina)</i>	30
	Svitlana Sokolova. Aspectual categories of Ukrainian Verb. <i>(Olena Pchelintseva)</i>	36
IN MEMORIAM	In Memory of Mikhail Alekseevich Shelyakin <i>(Materials provided by Irina Külmoja)</i>	41
ANNOUNCEMENTS OF UPCOMING BOOKS	<i>Larysa Piatkovska, Olena Denga</i> Textbook «Welcome to Ukraine». Piatkovska L., Pchelintseva O., Denga O., Isaienko T.	47
ET CETERA (essays, reflections, impressions)	<i>Liudmyla Bereza</i> Exam as a tool for a new state language culture implementation	55
	<i>Myroslava Chepurna</i> Translation and international communication	60

FROM THE EDITOR

Such is perhaps our Tense / Time – it is our Present.

This issue should have been devoted to Slavic tense and aspect, topics that will never lose their relevance. I was so calm and confident, because the authors – aspectologists from Germany, Ukraine, the Czech Republic, and Poland – had expressed their intention to submit articles, and they are habitually known to always do what they have planned. However...

**O. E. Pchelintseva,
Editor-in-Chief**

The pandemic, to which we have virtually adjusted ourselves, and which is now a daily reality, has also interfered with the scientific publishing process, ruining creative plans, forcing us to postpone implementing our intentions and ideas.

That is fine!

In spite of all the obstacles, we offer you the issue, part of which is devoted to aspectology: new studies of the Slavic verbal form, new books devoted to this complex category, as well as to outstanding aspectologists who have made invaluable contributions to the development of linguistics worldwide. The publications that remained, in my opinion, clearly outline the dynamic "landscape" of our *tempus*. The past – the language policy during the Second World War... The present – the current language requirements for Ukrainian civil servants, the difficulties associated with passing the obligatory state language level test, the new language textbooks for foreigners, indicating the openness of Ukraine to Europe. And, finally, the future – new opportunities for young people in the field of language education and international communication.

Finally, I invite you to read and discuss!

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Це, мабуть, наш Час такий – теперішній...

Цей номер мав бути присвячений слов'янському часу й виду – темам, які ніколи не втратять актуальності. Я була така спокійна і впевнена, адже автори – аспектологи з Німеччини, України, Чехії, Польщі – висловили намір подати статті, а вони звикли завжди робити те, що запланували. Але...

Пандемія, до якої ми майже пристосувались, і яка тепер є щоденною реальністю, втрутилася і в науково-видавничий процес, зіпсувала творчі плани, змусила відкласти реалізацію задуманого.

Гаразд!

Незважаючи на усі перешкоди ми пропонуємо вам номер, частина якого присвячена аспектології: новим дослідженням слов'янського дієслівного виду, новим книгам, присвяченим цій складній категорії, а також видатним аспектологам, які зробили безцінний внесок у розвиток світової лінгвістики. Решта публікацій, на мою думку, виразно окреслює динамічний «ландшафт» нашого Часу. Минуле – мовна політика у Другій світовій війні... Теперішнє – актуальні мовні вимоги до українських державних службовців, труднощі, пов'язані зі складанням обов'язкового іспиту з державної мови, нові підручники з мови для іноземців, що свідчать про відкритість України для Європи. І, нарешті, майбутнє – нові можливості для молоді у сфері мовної освіти та міжнародної комунікації.

Отже, запрошую до читання й обговорення!

Олена Пчелінцева

УДК 811.162.3'367.622

Андрій Скоплев

ПРО ДИСТРИБУЦІЮ ФОРМ ЧЕСЬКОГО ДІЄСЛІВНОГО ІМЕННИКА У ПЕРФЕКТИВНИХ КОНТЕКСТАХ

Статтю присвячено проблемі збереження у чеських дієслівних іменниках категорії виду. Сформульовано теоретико-методологічні принципи аналізу дієслівних іменників щодо наявності видових значень доконаності – недоконаності. На матеріалі даних Чеського національного корпусу вивчено особливості дистрибуції видових форм дієслівного іменника в контекстах, що актуалізують значення доконаного виду. Встановлено, що в перфективних контекстах дієслівні іменники вживаються зазвичай у відповідній видовій формі.

Ключові слова: дієслівний іменник, категорія виду, гібридні частини мови, синтаксична трансформація, аспектуально значущий контекст.

Вступ. Чеські дієслівні іменники на *-ní/-tí* на зразок *rozlévání / rozlití* (чеськ. *podstatné jméno slovesné* «дієслівний іменник»; далі – ДІ), регулярно утворюючись від дієслівних основ та зберігаючи акціональне значення, мають об'єктивну можливість передавати категорію виду твірних дієслів: *ROZLÉVA-t* (розливати) – *ROZLÍ-t* (розлити) → *ROZLÉVÁ-ní* – *ROZLI-tí* (розливання, розлиття); також див. *unikání* – *uniknutí* (втеча; витікання), *předávání* – *předání* (передавання, вручення), *dělání* – *udělání* (виконання, виготовлення).

Незліченна кількість у чеській мові подібних субстантивних «корелятив», що нагадують дієслівні видові пари, є для більшості богемістів вагомим аргументом на користь наявності видової семантики в ДІ. Такий погляд відображено в граматиках Б. Гавранека й А. Єдлічки (Havránek, Jedlička, 1981, с. 268), М. Чехової (Čechová, 2000, с. 169), академічній граматиці (Komárek, Kořenský, Petr, Veselková, 1986, с. 136), працях М. Докуліла (Dokulil, 1953, с. 227), М. Єлінека (Jelínek, 1967, с. 574), В. Шмілауера (Šmilauer, 1971, с. 66). Протилежного погляду дотримуються Е. Махачкова (Macháčková, 1992, с. 276), Т. Ацаркіна (Ацаркина, 1985, с. 123–124), Г. Кржижкова (Křížková, 1968, с. 143), які враховують не тільки факт характерної парності, але й семантику форм ДІ, вживаних у реальних контекстах. Дослідники наголошують на непослідовності вираження, ослабленості або переосмисленні видових значень у ДІ, фіксуючи, зокрема, факти невідповідності видової форми субстантива аспектуальній семантиці контексту, в якому він вживається, пор.: *Tesaři provádějí přemostění silnice* (Теслі перекидають мости через шосе) замість очікуваного *přemostování*

© Скоплев А., 2021

DOI: 10.24025/2707-0573.2(5).2021.245451

(Ацаркіна, 1985, с. 123–124); *Zpracování dokladů pokračuje* (Обробка документів триває) замість *zpracovávání* (Křížková, 1968, с. 142–143). Вид для дієслівних іменників, висновує Т. Ацаркіна, «не є категоріальною морфологічною характеристикою» (Ацаркіна, 1985, с. 124).

Розглядувана проблема є актуальною не тільки для чеських субстантивів на *-ní/-tí*, але й для споріднених віддієслівних формацій в інших слов'янських мовах – словацькій, польській, українській, російській (Furdík, 1967; Пчелинцева, 2016).

Теоретичне підгрунття. Труднощі у розв'язанні проблеми видової співвідносності форм чеського дієслівного іменника зумовлені, на нашу думку, не тільки об'єктивними причинами. Крім того, що об'єктом аналізу виступає потенційний контамінант, який поєднує ознаки діаметрально протилежних частин мови, поточне дослідження ускладнено вузькістю та недостатньою обґрунтованістю застосовуваних при цьому підходів. Ми переконані, що вивчення здатності дієслівних іменників до передавання виду не обмежується врахуванням характеру їхнього словотворення або відповідності видової форми аспектуальній семантиці контексту; це дослідження є значно глибшим, нерозривно пов'язаним з усіма аспектами мовного функціонування ДІ, разом із лексичною семантикою і навіть із синтаксичними властивостями.

Ключовим у розв'язанні розглядуваної проблеми є, безумовно, метод дистрибутивного аналізу, що передбачає виявлення дистрибуції видових форм дієслівного іменника в спеціальних аспектуально значущих контекстах як синтаксичних конструкціях, що актуалізують значення одного з видів і допускають, таким чином, вживання лише відповідної видової форми дієслівного іменника / дієслова. Подібні засоби діагностики видових значень чеського ДІ використовують Г. Кржижкова, Т. Ацаркіна, С. Дікі, П. Карлік, наприклад: *pustit se do shánění / *sehnání* (взятися за добування), *neustálé zvyšování / *zvýšení cen* (безперервне підвищення цін) або *několik let se táhnoucí stavění stadionu* (тривале декілька років будівництво стадіону) – контексти, які актуалізують значення недоконаного виду; *pokusit se o vytvoření* (спробувати створити) – контекст, який актуалізує значення доконаного виду (Křížková, 1968, с. 138–141; Ацаркіна, 1985, с. 123–124; Dickey, 1995, с. 27; Karlík, 2007, с. 242).

Проте варто зазначити, що далеко не кожний акціональний субстантив на *-ní/-tí* може служити об'єктом аналізу на предмет збереження виду. Існує велика кількість контекстів, у яких акціональне значення дієслівного іменника доволі важко інтерпретувати з погляду видової семантики доконаності – недоконаності, що може бути викликано: а) використанням його як терміна; б) його змістовим переосмисленням і, як результат, позначенням не дії як такої, а явищ, суміжних з поняттям дії. Про існування таких «безвидових» форм ДІ, щоправда в польській і словацькій мовах, свідчать М. Сотак (Soták, 1978), Я. Пузиніна (Puzynina, 1969), А. Отфіновський (Otfinowski, 1970). Див. відповідні приклади з чеської мови: *Hlubinné naslouchání je vyšším stavem vědomí a propojuje posluchače se vším, co existuje* (Глибоке слухання є найвищим станом свідомості та поєднує слухача з усім суцим) – ДІ як компонент термінологічної сполуки; *Od začátku týdne se kromě 450 Britů účastnili cvičení i čeští vojáci* (Від початку тижня крім 450-ти британців у навчаннях взяли участь і чеські військові) – ДІ із значенням «подія, військовий захід». Для їх виокремлення дослідники використовують критерій синтаксичної

трансформованості – відповідні іменникові фрази зазвичай неможливо трансформувати у конструкції з формами дієслова, пор.: **To, že někdo hlubinně naslouchá, je vyšším stavem vědomí...?*; однак *Trendem je naslouchání zákazníkovi* ‘Тенденцією є прислуховуватися до покупця’ → *...je naslouchat zákazníkovi*. Вважаємо, що виокремлювання та відсіювання подібних «псевдоакціональних», термінологізованих, нетрансформованих одиниць як форм потенційно безвидових має бути обов’язковим прийомом у межах дослідження виду чеського ДІ.

У світлі запропонованих ідей твердження Г. Кржижкової, Т. Ацаркіної й Е. Махачкової про неспроможність ДІ до послідовного передавання виду є щонайменше сумнівними: у більшості використовуваних дослідниками діагностичних контекстах субстантиви не можуть бути трансформовані у структури з дієсловом. Пор.: **Tesaři provádějí to, že přemostí / přemostují...?*; *Doklady se zpracovávají dále?* (сумнівна трансформація). Через ту саму причину недостатньо аргументованими ми вважаємо висновки П. Карліка й С. Дікі, які дотримуються протилежної думки. Також необхідно зазначити, що у згаданих працях П. Карліка, Е. Махачкової та Т. Ацаркіної збереження в субстантивах категорії дієслівного виду не становить окремого предмета вивчення, а вартій лише коротких зауважень, тому ілюстрації контекстного вживання форм ДІ нараховують здебільшого три-п’ять прикладів.

Зрештою не позбавлені недоліків і новітні корпусні розвідки, в яких дослідження видової семантики дієслівного іменника проводять з урахуванням зазначених вище принципів (Скоплев, 2017). Так, дані чеських корпусів переконливо засвідчують ідентичність дистрибуції видових форм трансформованих ДІ та дієслова, що, безумовно, підтверджує наявність в змістовій структурі перших семантики виду, проте ця закономірність виявлена внаслідок аналізу винятково «імперфективних» контекстів (тобто таких, які актуалізують семантику недоконаного виду). Наприклад, в конструкціях *začít s vykonáváním něčeho / vykonávat něco* ‘почати виконання чого-н. / виконувати що-н.’, *Někdo tráví čas vykonáváním něčeho / ...tím, že vykonává něco* ‘Хтось проводить час за виконанням чого-н. / ...за тим, що виконує що-н.’ або *Někdo se živí vykonáváním něčeho / ...tím, že vykonává něco* ‘Хтось заробляє, живе виконанням чого-н. / ...тим, що виконує що-н.’ вживаються, за окремими винятками, дієслова саме недоконаного виду та вмотивовані ними ДІ. Аналогічні дані щодо «перфективних» контекстів (таких, які актуалізують семантику доконаного виду), на наш погляд, суттєво б доповнили уявлення про розглядувану властивість чеського дієслівного іменника. Запропонована стаття націлена на усунення такого недоліку.

Мета статті – дослідити в руслі проблеми видової співвідносності чеського дієслівного іменника дистрибуцію його видових форм у перфективних контекстах.

Методи та матеріал дослідження. Як засадничий використано метод дистрибутивного аналізу, логіка застосування якого полягає у встановленні можливості уживання видових форм ДІ у спеціальних діагностичних контекстах, які актуалізують семантику доконаного виду. Відбір таких контекстів здійснено із застосуванням методів трансформаційного й контекстного аналізу. Джерелом фактичного матеріалу слугував корпус чеської мови SYN 4-ї версії (<https://www.korpus.cz>). Матеріал дослідження склали близько семи тисяч корпусних уходжень із фразами на базі дієслівного іменника.

Результати дослідження. Незважаючи на поширеність та різноманіття конструкцій з дієслівним іменником у чеській мові, відбір аспектуально значущих контекстів для «видової діагностики» його форм є дуже непростим завданням. У багатьох випадках синтаксичне оточення ДІ, що також відзначає Г. Кржижкова (Křížková, 1968, с. 138–139), не може слугувати чітким індикатором видового значення – часто відмінності такого роду ледь помітні, складні для інтерпретації або зовсім іррелевантні. Також потрібно враховувати, що перфективні контексти, за твердженням Г. Кржижкової та Л. Веселого, є нечисленними й менш виразними, ніж імперфективні, оскільки цілком не виключають вживання форм недоконаного виду. Причому це стосується як форм ДІ, так і форм дієслова (Křížková, 1968, с. 138–139; Veselý, 2008, с. 220).

Унаслідок корпусного аналізу фраз з дієслівним іменником було відібрано два контексти, що максимально повно відповідають критеріям трансформованості й аспектуальної однозначності. Такими виявилися обставинні конструкції 'Po + ДІ' та 'Před + ДІ'. Позначаючи дії, які передують або відбуваються після дій, виражених у межах речення дієсловом-присудком, вони пов'язані відношенням синтаксичної трансформації з підрядними обставинними часу, приєднуваними сполучниками *Poté, co (Když / Až)* та *Než*. В останніх вживаються форми дієслів переважно доконаного виду (Grepl, Karlík, 1998, с. 271–273; Veselý, 2008, с. 216). Див. табл. 1:

Таблиця 1 – Перфективні контексти для перевірки видової співвідносності ДІ

Контекст	Приклад (корпус SYN)
<p>Po vykonání něčeho někdo (u)dělal něco → Poté, co / Když někdo vykonal něco, (u)dělal něco</p> <p>(Після виконання чого-н. хтось (з)робив що-н. → Після того, як хтось виконав що-н., хтось (з)робив що-н.)</p>	<p>Po rozvezení květin jsem dojela do kanceláře, kde jsem vyřizovala maily → Poté, co jsem rozvezla květiny,...</p> <p>(Після розвезення квітів я доїхала до офісу, де розбирала повідомлення електронної пошти → Після того, як я розвезла квіти,...)</p>
<p>Před vykonáním něčeho někdo (u)dělal něco → Než někdo vykonal něco, (u)dělal něco</p> <p>(Перед виконанням чого-н. хтось (з)робив що-н. → Перше ніж / Перед тим, як виконати що-н., хтось (з)робив що-н.)</p>	<p>Před sjednáním kontraktu musela spočítat očekávané náklady → Než sjednala kontrakt, musela...</p> <p>(Перед укладенням договору, вона мусила підрахувати очікувані витрати → Перед тим, як укласти договір,...)</p>

Проте про абсолютну відповідність контекстів згаданим вище критеріям говорити все-таки не можна. По-перше, наявність при дієслівному іменнику деяких означальних слів іноді зумовлює неможливість трансформації відповідної іменникової фрази в дієслівну, пор.: *Po provedeném ozdravení podniku jsme ekonomicky soběstační... 'Після проведеного оздоровлення підприємства ми є економічно незалежними' → Poté, co jsme ___? ___ ozdravili podnik,...* Залежить це, зазначимо, здебільшого від самого ДІ, зокрема його іменникових флективних властивостей. По-друге, у наведених підрядних обставинних зрідка можуть вживатися дієслова недоконаного виду, особливо, за твердженням Л. Веселого, на позначення неактуальної дії (Grepl, Karlík,

1998, с. 271–273; Veselý, 2008, с. 216). Пор.: *Než budeš číst ten román, prostuduj si životopis jeho autora* ‘Перед тим, як будеш читати цей роман, вивчи біографію його автора’; *Než jdu do školy, zkontroluji si všechny potůčky* ‘Перед тим, як іти до школи, я перевірю всі шкільні посібники’, але **Než jdu zítra ráno do školy...* ‘Перед тим, як іти завтра вранці до школи, ...’ (Veselý, 2008, с. 216). Такий факт, на нашу думку, не спростовує надійність обраних контекстів, оскільки відсоток вживання в них дієслів недоконаного виду досить незначний. Згідно з результатом пошукових запитів у корпусі SYN, у конструкціях «*Poté, co / Než + дієслово*» вживання дієслів недоконаного виду нараховує лише 741 / 2580 входжень відповідно, що складає лише **7,2 %** та **12 %** від загальної кількості знайдених дієслів (9510 / 21585 вх.).

З урахуванням вищесказаного можна висунути таке припущення: якщо чеським субстантивам на *-ní/-tí* властива категорія виду, то у виокремлених перфективних контекстах, за аналогією до форм дієслова, будуть вживатися переважно ДІ, вмотивовані дієсловами доконаного виду.

Аналіз даних корпусу SYN переконливо засвідчив, що дистрибуція видових форм ДІ в обраних перфективних контекстах є подібною до дистрибуції видових форм дієслова. Унаслідок перевірки відповідних конкордансів і вилучення з них входжень, що не відповідають критеріям пошуку (структури з ДІ, що не трансформуються, вживаються в предметному значенні або вмотивовані двовидовими дієсловами), до загальної статистики включено 6874 входження, в 6612-ти з яких, як і очікувалося, вживаються субстантиви, вмотивовані дієсловами доконаного виду. Див. табл. 2:

Таблиця 2 – Дистрибуція видових форм ДІ у перфективних контекстах

Контекст	Загальна кількість входжень ДІ	Кількість входжень ДІ, вмотив. дієслов. недок. виду	Кількість входжень ДІ, вмотив. дієслов. док. виду
<i>Po + ДІ</i>	4308	51 / 1,2 %	4257 / 98,8 %
<i>Před + ДІ</i>	2566	211 / 8,2 %	2355 / 91,8 %
Сумарно	6874	262 / 3,8 %	6612 / 96,2 %

З огляду на подані статистичні дані, конструкції '*Po + ДІ*' та '*Před + ДІ*' в сучасній чеській мові досить поширені, а отже, забезпечують більшу достовірність отриманих результатів. Їх надійність як засобу діагностики підкріплюється ще й відсутністю жодних лексичних обмежень щодо вживаних форм. Широке розмаїття лексичної семантики зафіксованих субстантивів на *-ní/-tí*, вмотивованих дієсловами доконаного виду, свідчить про послідовний характер виявленої тенденції. Пор.:

- *Po částečném zaschnutí barvy můžete ještě hrany skříní přejet navlhčeným hadříkem* → *Až barva částečně zaschne, můžete...* ‘Після того, як фарба частково засохне, ви можете ще протерти краї шаф вологою ганчіркою’;

- *Po odeznění šoku jsem byl na Pepu moc našťvaný, ale už to pomínulo* → *Poté, co šok odezněl, byl jsem na Pepu...* ‘Після того, як шок угамувався, я був на Пепу дуже розлючений, але все вже пройшло’;

- *Před nalitím těsta obložíme stěny savým papírem* → *Než nalijete těsto, obložíte...* ‘Перед залиттям тіста / Перед тим, як залити тісто, обкладемо стінки промокальним папером’;

- *Před vybetonováním základů musíte do stavební jámy položit kanalizační potrubí* → *Než vybetonujete základy, musíte...* ‘Перед тим, як забетонувати фундамент, вам необхідно в котлован укласти каналізаційні труби’.

Зафіксовано також такі похідні від дієслів доконаного виду: *odevzdání* ‘повернення; вручення, здача’, *přezutí* ‘перевзування’, *vylíhnutí* ‘вилуплення, вихід з яйця’, *skončení* ‘закінчення’, *přečtení* ‘прочитання’, *osvobození* ‘звільнення’, *obdržení* ‘одержання, отримання; здобуття’, *sečtení* ‘підрахування, підсумування’, *zjištění* ‘з’ясування, розкриття, виявлення’, *prostudování* ‘вивчення, опрацювання’, *vyruknutí* ‘виникнення, раптова поява’, *podepsání* ‘підписання’, *zahájení* ‘відкриття, початок’, *překročení* ‘переступання, перехід’, *polknutí* ‘ковток’, *nastavení* ‘підставлення; подовження’, *uzavření* ‘закриття, закупорка; перекриття’, *rozehrání* ‘початок гри, розігрування’, *sešití* ‘зшиття, скріплення, зашиття’, *nanesení* ‘нанесення; намазування’, *nastoupení* ‘настання’ тощо.

Кількість форм ДІ, вмотивованих дієсловами недоконаного виду, чітко підтверджує, що вони в цих контекстах, так само як твірні дієслова, є одиницями цілком периферійними. Найбільш уживаними серед них виявилися субстантиви *podávání* ‘подавання; простягання’, *natáčení* ‘записування; зйомка’, *barvení* ‘фарбування’, *čištění* ‘чищення, протирання, миття’, *nanášení* ‘наношування; намазування’, *sčítání* ‘рахування, підраховування’, *užívání* ‘використовування, застосовування, запровадження’, *mytí* ‘миття, умивання’.

Особливої уваги, у зв’язку з цим, вимагають поодинокі приклади паралельного вживання в одному контексті корелятивних субстантивів типу *nanášení* – *nanesení*, утворених від парних за видом дієслів. Пор.:

а) *Před nanášením barvy musejí být stěny čisté* ‘Перед наношуванням фарби стіни повинні бути чистими’ – *Před nanesením tmelu je třeba vyčistit podklad štětcem* ‘Перед нанесенням шпаклівки потрібно вичистити підкладку щіткою’;

б) *Před rozbalováním dárků je třeba rozdat úkoly* ‘Перед розпаковуванням подарунків потрібно роздати доручення’ – *...dodržujete zvuk rovečeřet kapra. Před rozbalením dárků zvoníme zvoněčkem* ‘Ми дотримуємось звички повечеряти коропом. Перед розпакуванням подарунків ми дзвонимо у дзвоник’;

в) *Po užití drogy nemáte šanci plně kontrolovat vozidlo...* ‘Після прийому препарату ви не маєте шансів на повний контроль над автомобілем’ – *Po užívání antidiabetik mám žaludeční a žlučňkové obtíže* ‘Після приймання протидіабетичних засобів у мене розлад шлунка та жовчного міхура’.

Усупереч зауваженням Л. Веселого про специфіку вживання дієслів недоконаного виду в перфективному контексті ‘*Než + дієслово*’, ДІ в прикладах а та б, на нашу думку, не протиставлені за актуальністю / неактуальністю позначуваних дій. Неактуальний характер, з огляду на зміст наведених речень (інструкції, правила, рекомендації; дії, що увійшли у звичку), можна приписати всім чотирьом діям. Аспектуальні відмінності між *nanášení*, *rozbalování* – *nanesení*, *rozbalení* за таких контекстуальних умов видаються нам дещо затертими або, принаймні, несуттєвими. Проте між корелятами *užití* – *užívání* у прикладі в виразно проступає протиставлення «однократна –

багатократна дія», тому використання в другому реченні субстантива, вмотивованого дієсловом недоконаного виду, є цілком виправданим.

Обмежене функціонування таких форм ДІ в перфективних контекстах, як бачимо, підлягає поясненню й загальній тенденції кардинально не суперечить.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, подібність дистрибуції видових форм дієслова і дієслівного іменника в перфективних контекстах дає підставу стверджувати, що семантика виду є невід'ємною частиною змістової структури останнього в сучасній чеській мові. Вважаємо, що подальше вивчення цього дієслівно-іменникового утворення із залученням більш широкого кола діагностичних контекстів зможе це підтвердити.

Не менш важливим і перспективним у руслі досліджуваної проблеми є дослідження «псевдоакціонального» різновиду форм дієслівного іменника – одиниць, що мають переосмислене акціональне значення, функціонують як терміни, не трансформуються у складі іменникових фраз у конструкції з дієсловом. Таким формам приписують нездатність до вираження дієслівного виду, але через наявний, до кінця не втрачений поняттєвий зв'язок з акціональністю вони помилково можуть вважатися його потенційними виразниками.

Бібліографія

- Ацаркина, Т. А. (1985). Влияние категории вида на формирование общей семантики отглагольных существительных на -ní, -tí в современном чешском языке. *Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich: Budowa, semantyka i funkcjonowanie.* (s. 121–141). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Пчелинцева, Е. Э. (2016). *От глагола к имени: аспектуальность в русских, украинских и польских именах действия.* Санкт-Петербург: Наука.
- Скоплев, А. А. (2017). О видовом противопоставлении чешских акциональных субстантивов типа *nalévání – nalití*. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія.* 38. 2. 28–35.
- Čechová, M. a kol. (2000). *Čeština – řeč a jazyk.* Praha: ISV nakladatelství.
- Dickey, S. M. (1995). Aspect and verbal noun in Slavic. *Збірник Матице српске за філологію и лінгвістику.* 38. 2. 19–41.
- Dokulil, M. (1953). K překládání slovesného vidu. *Kniha o překládání: Příspěvky k otázkám překládu z ruštiny.* (s. 217–228). Praha: Nakladatelství československo-sovětského institutu.
- Furdík, J. (1967). O vide a vázbe pri slovesných podstatných menách. *Slovenská reč.* 32. 2. 65–74.
- Grepl, M., Karlík, P. (1998). *Skladba češtiny.* Olomouc: Votobia.
- Havránek, B., Jedlička, A. (1981). *Česká mluvnice.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Jelínek, M. (1967). Jména dějová. *Tvoření slov v češtině. 2. Odvozování podstatných jmen.* (s. 562–653). Praha: Academia.
- Karlík, P. (2007). Několik drobných poznámek k dějovým jménům. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: Řada jazykovědná (A).* 56. 55. 235–246.
- Komárek, M., Kořenský, J., Petr, J. (vedoucí), Veselková, J. a kol. (1986). *Mluvnice češtiny (2): Tvarosloví.* Praha: Academia.
- Křížková, H. (1968). Substantiva s dějovým významem v ruštině a v češtině. *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české. III. O ruském slovese.* (s. 81–152). Praha: Academia.
- Macháčková, E. (1992). K jednotlivým typům transformací v češtině. *Slovo a slovesnost.* 53. 4. 273–281.

- Otfinowski, A. (1970). Aspekt odsłownika jako członu określanego lub określającego w niektórych związkach z przydawką. *Zeszyty naukowe uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu. Nauki humanistyczno-społeczne*. 38. VIII. 103–114.
- Puzynina, J. (1969). *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim. (Słowotwórstwo, semantyka, składnia)*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- Šmilauer, V. (1971). *Novočeské tvoření slov*. vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Soták, M. (1978). *Dejové substantíva v slovenčine a v ruštine*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Veselý, L. (2008). Testy pro zjišťování vidové hodnoty vidového paradigmatu slovesa (indikátory slovesného vidu). *Slovo a slovesnost*. 69. 3. 211–220.

Список використаних джерел

- Křen, M., Cvrček, V., Čapka, T. a kol. (2016). Český národní korpus: korpus SYN, verze 4 z 16. 09. 2016. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Отримано з <http://www.korpus.cz>

References

- Acarkina, T. A. (1985). Vlijanie kategorii vida na formirovanie obshhej semantiki otglagol'nyh sushhestvitel'nyh na -ní, -tí v sovremennom cheshskom jazyke. *Badania nad czasownikami w językach słowiańskich: Budowa, semantyka i funkcjonowanie*. (s. 121–141). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Čechová, M. a kol. (2000). *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství.
- Dickey, S. M. (1995). Aspect and verbal noun in Slavic. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. 38. 2. 19–41.
- Dokulil, M. (1953). K překládání slovesného vidu. *Kniha o překládání: Příspěvky k otázkám překládu z ruštiny*. (s. 217–228). Praha: Nakladatelství československo-sovětského institutu.
- Furdík, J. (1967). O vide a vázbe pri slovesných podstatných menách. *Slovenská reč*. 32. 2. 65–74.
- Grepl, M., Karlík, P. (1998). *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- Havránek, B., Jedlička, A. (1981). *Česká mluvnice*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Jelínek, M. (1967). Jména dějová. *Tvoření slov v češtině. 2. Odvozování podstatných jmen*. (s. 562–653). Praha: Academia.
- Karlík, P. (2007). Několik drobných poznámek k dějovým jménům. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: Řada jazykovědná (A)*. 56. 55. 235–246.
- Komárek, M., Kořenský, J., Petr, J. (vedoucí), Veselková, J. a kol. (1986). *Mluvnice češtiny (2): Tvarosloví*. Praha: Academia.
- Křížková, H. (1968). Substantiva s dějovým významem v ruštině a v češtině. *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české. III. O ruském slovese*. (s. 81–152). Praha: Academia.
- Macháčková, E. (1992). K jednotlivým typům transformací v češtině. *Slovo a slovesnost*. 53. 4. 273–281.
- Otfinowski, A. (1970). Aspekt odsłownika jako członu określanego lub określającego w niektórych związkach z przydawką. *Zeszyty naukowe uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu. Nauki humanistyczno-społeczne*. 38. VIII. 103–114.
- Pchelinceva, E. Je. (2016). *Ot glagola k imeni: aspektual'nost' v russkih, ukrainskih i pol'skih imenah dejstvija*. Sankt-Peterburg: Nauka.
- Puzynina, J. (1969). *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim. (Słowotwórstwo, semantyka, składnia)*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- Skoplev, A. A. (2017). O vidovom protivopostavlenii cheshskih akcional'nyh substantivov tipa nalévání – nalití. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho un-tu. Serii: Filolohiia*. 38. 2. 28–35.
- Šmilauer, V. (1971). *Novočeské tvoření slov*. vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

- Soták, M. (1978). *Dejové substantíva v slovenčine a v ruštině*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Veselý, L. (2008). Testy pro zjišťování vidové hodnoty vidového paradigmatu slovesa (indikátory slovesného vidu). *Slovo a slovesnost*. 69. 3. 211–220.

List of used sources

- Křen, M., Cvrček, V., Čapka, T. a kol. (2016). Český národní korpus: korpus SYN, verze 4 z 16. 09. 2016. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Retrieved from <http://www.korpus.cz>

Резюме

Скоплев Андрій

**ПРО ДИСТРИБУЦІЮ ФОРМ ЧЕСЬКОГО ДІЄСЛІВНОГО ІМЕННИКА
У ПЕРФЕКТИВНИХ КОНТЕКСТАХ**

Постановка проблеми. Діаметрально протилежні погляди на спроможність чеських дієслівних іменників на *-ní/-tí* на зразок *rozlévání – rozlítí* (розливання, розлиття) до передавання категорії дієслівного виду зумовлюють необхідність перегляду чинних підходів та вироблення нової теоретико-методологічної платформи дослідження. Регулярне творення від дієслів, характерна для видів парність (*rozlévat – rozlít*), а також збереження акціонального значення не є доказом наявності виду у дієслівних іменників. Останнє необхідно підкріпити дослідженням щодо того, наскільки послідовно форми дієслівного іменника, вживані в реальних контекстах, виражають видову семантику доконаності – недоконаності. Причому з кола аналізованих одиниць повинні бути вилучені ті субстантиви на *-ní/-tí*, які функціонують як терміни, мають переосмислене акціональне значення або не можуть трансформуватися у складі іменникових фраз у дієслівні конструкції. Засобом діагностики слугують аспектуально значущі контексти, які, актуалізуючи значення одного з видів, допускають вживання лише відповідної видової форми дієслівного іменника: *neustálé zvyšování / *zvýšení* (безперервне підвищення).

Мета статті – дослідити в руслі проблеми видової співвідносності чеського дієслівного іменника дистрибуцію його видових форм в перфективних контекстах (актуалізують значення доконаного виду).

Методи дослідження. Як засадничий використано метод дистрибутивного аналізу, логіка застосування якого полягає у встановленні можливості уживання видових форм дієслівного іменника у діагностичних контекстах, які актуалізують семантику доконаного виду. Відбір таких контекстів здійснено із застосуванням методів трансформаційного й контекстного аналізу. Джерелом фактичного матеріалу слугував корпус чеської мови SYN 4-ї версії.

Основні результати дослідження. Як діагностичні контексти обрано дві обставинні конструкції '*Po + дієслівний іменник*' та '*Před + дієслівний іменник*' зі значенням дій, що передують або відбуваються після дій, виражених в межах речення дієсловом-присудком. Вони пов'язані відношенням синтаксичної трансформації з підрядними обставинними часу, приєднуваними сполучниками *Poté, co* та *Než*. В останніх вживаються форми дієслів

переважно доконаного виду. Аналіз даних корпусу SYN засвідчив, що дистрибуція видових форм дієслівного іменника в обраних перфективних контекстах є подібною до дистрибуції видових форм дієслова: у 96 % входжень зафіксовано дієслівні іменники, вмотивовані дієсловами доконаного виду. Наявність у цих контекстах дієслівних іменників, вмотивованих дієсловами недоконаного виду, нечисленних та периферійних (4 %), загальній тенденції кардинально не суперечить.

Висновки та перспективи дослідження. Подібність дистрибуції видових форм дієслова і субстантивів на *-ní/-tí* в перфективних контекстах дає підставу стверджувати, що семантика виду є невід'ємною частиною змістової структури дієслівного іменника в сучасній чеській мові. Перспективним в руслі поточної проблеми є дослідження «псевдоакціонального» різновиду форм дієслівного іменника – одиниць, що мають переосмислене акціональне значення, функціонують як терміни, не трансформуються у складі іменникових фраз у конструкції з дієсловом. Таким формам приписують нездатність до вираження дієслівного виду, але через наявний, до кінця не втрачений поняттєвий зв'язок з акціональністю вони помилково можуть вважатися його потенційними виразниками.

Ключові слова: дієслівний іменник, категорія виду, гібридні частини мови, синтаксична трансформація, аспектуально значущий контекст.

Abstracts

Skopliev Andrii

ON THE DISTRIBUTION OF CZECH VERBAL NOUN FORMS IN PERFECTIVE CONTEXTS

Background. Diametrically opposed views on the ability of Czech verbal nouns ending in *-ní/-tí*, such as *rozlévání – rozliti* (*spilling, spill*) to convey verbal aspect category necessitate a revision of existing approaches and development of a new methodological platform for research. Regular verbal word-formation, characteristic pair correlations (*rozlévat – rozlít*), as well as inheritance of action semantics are not sufficient to prove the aspect in verbal nouns. The latter needs to be supported by a research on how consistently the forms of the verbal noun, that are used in real contexts, express perfective and imperfective aspect semantics. Moreover, nominals ending in *-ní/-tí*, which are used as terms and deviate from the initial semantics of a procedural action or can not be transformed into structures with verbs within phrases, should be eliminated from the bulk of the analyzed units. The means of diagnosis are contexts that are sensitive to aspect, which allow the use of the appropriate aspect form of the verbal noun: *neustálé zvyšování / *zvyšení* (*continuous increase*) by actualizing the meaning of one of the aspects.

The purpose of the article is to investigate the distribution of the aspect forms of nominals ending in *-ní/-tí* in perfective contexts (actualize the perfective aspect semantics) in line with the issue of the aspect correlation of the Czech verbal noun.

Methods. The method of distributional analysis is used as a basis, the logic of which is to establish the possibility of using aspectual forms of the verbal noun in diagnostic contexts that actualize the semantics of the perfective aspect. The selection of such contexts was realized using the methods of transformational

and contextual analysis. The source of the actual material was the corpus SYN of the Czech language (4th version).

Results. Two diagnostic constructions '*Po + verbal noun*' and '*Před + verbal noun*' are chosen as diagnostic contexts. They denote actions preceding or occurring after the actions expressed within the sentence by the verb-predicate and can be transformed into subordinate clauses of time joined by the conjunctions *Poté, co* and *Než*. In the latter, the perfective verbs are mostly used. Analysis of SYN corpus data showed that in selected perfect contexts, the distribution of aspect forms of the verbal noun is similar to the distribution of aspect forms of the verb: in 96% of occurrences verbal nouns are motivated by perfective verbs. The presence in these contexts of verbal nouns motivated by imperfective verbs is peripheral (4%), thus not contradicting the general trend.

Discussion. The similarity of the distribution of verb forms and nouns ending in *-ní/-tí* in perfect contexts suggests that the aspectual semantics is an integral part of the semantic structure of the verbal noun in modern Czech. The study of "pseudo-action" variety of verbal noun forms – units that are used as terms, deviate from the initial semantics of a procedural action or can not be transformed into structures with verbs within phrases – aligns with the current problem. Such forms are attributed to the inability to express the verbal aspect, but due to the existing, not completely lost conceptual connection with the concept of action, they can be mistakenly considered for potential exponents of verbal aspect.

Keywords: verbal noun, category of aspect, hybrid parts of speech, syntactic transformation, aspectually significant context.

Відомості про автора

Скоплев Андрій, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовознавства та російської мови, Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «ДДПУ», м. Бахмут (Україна), e-mail: andskoplev@ukr.net

Skopliev Andrii, Candidate of Philological Sciences, Docent, Department of Linguistics and the Russian Language, Horlivka Institute for Foreign Languages, SHEI "DSPU", Bakhmut (Ukraine), e-mail: andskoplev@ukr.net

ORCID 0000-0003-2931-8066

Надійшла до редакції 29 листопада 2021 року
Прийнято до друку 22 грудня 2021 року

Олена Пчелінцева, Тетяна Володарська

БОЛГАРСЬКИЙ ВІДДІЄСЛІВНИЙ ІМЕННИК ДІЇ НА ФОНІ ІНШИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ: АСПЕКТУАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ

Віддієслівний іменник зі значенням дії – специфічна категорія у слов'янських мовах. У статті висвітлено загальні особливості слов'янського віддієслівного іменника зі значенням дії, співвідношення в ньому іменникових та дієслівних ознак, системні аспектуальні ознаки болгарських девербативів, а також реалізацію таких ознак у контексті.

Ключові слова: *віддієслівний іменник зі значенням дії, девербатив, дієслівні та іменникові категорії, аспектуальність, вид, перфективність, імперфективність.*

Вступ. Незважаючи на значну подібність граматичних систем, слов'янські мови мають відмінності в утворенні, семантиці та функціонуванні неособових форм дієслова. Це стосується і такої специфічної гібридної категорії слів як віддієслівні іменники зі значенням дії, процесу або стану. Ця категорія слів є в усіх слов'янських мовах: укр.: *дослідження, досліджування*, рос.: *исследование, взлет*, біл.: *маўчанне* 'мовчання', *жыццё* 'життя', пол.: *badanie* 'досліджування', *zbadanie* 'дослідження', чes.: *zvyšení* 'збільшення', *zvyšování* 'збільшування', болг.: *целувка* 'поцілунок', *гледане* 'спостереження', мак.: *oranje* 'оранка', *izgradba* 'будівництво' тощо. Спільні суфікси успадковані з праслов'янської мови і беруть початок від суфіксальних елементів індоєвропейської прамови (*-jo, *-bha, *-ta) (Мельничук, 1986, с. 57).

Типова ситуація має такий вигляд: одному російському або білоруському іменнику, що одночасно співвідноситься з дієсловами недоконаного (далі – НДВ) та доконаного (далі – ДВ) видів (напр., рос. *повторение*, біл. *паўтарэнне*) відповідає один або, частіше, два українські іменники (*повторення* (від ДВ) – *повторювання* (від НДВ)), два болгарські іменники (*повтаряне* (від НДВ) – *повторение* (від НДВ+ДВ)), два або чотири чеські (*opakování* (від НДВ) – *zopakování* (від ДВ)) (+ se)), два або чотири польські (*powtarzanie* (НДВ) / *powtórzenie* (ДВ) *powtarzanie się* / *powtórzenie się*).

Відомо також, що в різних слов'янських мовах ця категорія слів демонструє різну синтаксичну поведінку: наприклад, у чеській конструкції з віддієслівними іменниками використовують для вираження залежного таксису (Коцкова, 2019), у болгарській вони активно вживаються в моно-, полі- та безсуб'єктних пропозиціях, виражають таксисні відносини подій тощо (Пометкова, 2008), в українській, російській та білоруській мовах для таких

конструкцій частіше використовують інфінітив, дієприслівник або інші дієслівні форми (Казаков, 1994).

Теоретичне підґрунтя. Проблемі уточнення граматичного статусу слов'янських віддієслівних іменників, їхніх семантичних, синтаксичних та функціональних властивостей присвячено чимало сучасних робіт, зокрема, специфіку чеських девербативів висвітлено у роботах Я. Коцкової (2017, 2019), П. Карлік (Karlík, 2004), болгарських – у А. Градинарової (Gradinarova, 1999), Я. И. Пометкової (2008), сербські описано в роботі (Šipka, 2000), українські девербативи аналізували І. Марван (2003), О. Е. Пчелінцева (2016), на матеріалі російської мови це досліджували А. В. Пазельська (2003), А. А. Залізник (2007), генеративний аналіз цієї категорії слів здійснено у L. Vabby (1997, 2014), спільній роботі А. Пазельської і С. Татевосова (2008) тощо. Цей список, безперечно, можна продовжувати. Але разом з тим перехідний, гібридний характер цієї категорії слів зумовлює кілька питань, на які славісти ще не мають остаточних відповідей. Це все-таки іменник чи дієслівна форма? Які семантичні обмеження діють у процесі деривації? Як впливає редуція дієслівності на функціональні (зокрема, аспектуальні) властивості іменників зі значенням дії і які результати цей процес має у близькоспоріднених мовах? Також цікаво порівняти потенціал і функціонування віддієслівних іменників дії – як компонентів функціонально-семантичного поля (далі – ФСП) аспектуальності – у мовах, які належать до різних слов'янських підгруп. Актуальність зумовлена зіставним характером дослідження із загальною орієнтацією на методологію функціоналізму, що дає змогу встановити універсальний або ідіотнічний характер виявлених особливостей.

Мета нашої статті – визначити системно-мовні та функціональні аспектуальні властивості болгарського віддієслівного іменника зі значенням дії на фоні інших слов'янських мов.

Методи та матеріал дослідження. Для досягнення поставленої мети ми використали загальнонаукові методи (спостереження, аналіз, синтез, порівняння, систематизація), а також власне-лінгвістичні методи дослідження – описовий метод і метод корпусного аналізу. Джерелом фактичного матеріалу слугував паралельний болгарсько-російський корпус, а також тлумачні словники болгарської мови.

Результати дослідження. Окреслимо спільнослов'янські особливості віддієслівних іменників. Очевидно, що у результаті словотвірного переходу дієслова до іменника з граматичною семантикою відбуваються істотні метаморфози. По-перше, віддієслівний іменник набуває іменникових категорій роду та відмінку (за винятком болгарських іменників, що не мають класичних слов'янських відмінків). По-друге, у нього з'являється, хоча й в дещо редукованому варіанті, граматична категорія числа, наприклад: множина: *посиденьки, оглядини*, однина: *боротьба, малювання*, обидві форми: *пробіжка / пробіжки, вдих / вдихи* тощо.

Дієслівні категорії часу, способу, особи у слов'янському віддієслівному іменнику зникають повністю¹. Зникають, але залишають окремі рефлексії

¹ Зазначимо, що є такі мови, в яких іменник може мати категорію дієслівного часу, аспекту та модальності. Зокрема, Л. Леїсіє описує функціонування таких незвичайних іменникових категорій, як іменниковий майбутній час, іменниковий минулий час та іменниковий майбутній у минулому у нганасанській та інших північносамодійських мовах, залучаючи до дослідження широкий мовний матеріал (Леїсіє, 2014). Уже створено перші типологічні описи іменникових категорій часу, аспекту та модальності у мовах світу: так, у роботах (Nordlinger, Sadler, 2004; Tonhauser, 2007) описано 15 таких мов, зокрема тундрова ненецька, гуарані, сомалі.

дієслівні категорії каузативності (наприклад, *відростати* → *відростання*; *відрощувати* → *відрощування*) і транзитивності (наприклад, серб. *уливање вина у чашу* (серб.) від транзитивного *уливати*, але неможливо: **улив вина у чашу*, хоча цілком нормально *улив реке* (від інтранзитивного рефлексива *уливати се*) (Grickat, 1981).

Разом з тим у віддієслівному іменнику зберігаються дієслівний рід дії, граничність / неграничність, а також категорії фазовості, кратності, інтенсивності, тривалості (Пчелінцева, 2016).

У російській мові віддієслівні іменники системно не зберігають дієслівну видову кореляцію:

изучать 'вивчати' (НДВ) → *изучение* 'вивчення' ← *изучить* 'вивчити' (ДВ). Вони утворюються лише від кожного 6-го дієслова, мають непередбачуваний семантичний результат, а випадки на зразок *чтение* – *прочтение* 'читання – прочитання' складають не більше 10% усього корпусу девербативів, у таких двійках зазвичай виявляються лише рефлекси дієслівної категорії виду:

- (1) *Чтение* длилось до рассвета, и никто не проронил ни слова до самого конца. [В. П. Катаев. Алмазный мой венец (1975-1977) = читали (НДВ) до світанку...]
- (2) *Новый читатель* может вникнуть в этот культурный фон не иначе как после **прочтения** многих десятков журнальных комплектов – скажем, за двадцать последних лет. [Алексей Краевский. Журналы и поклонники // «Октябрь», 2003] = після того, як прочитають (ДВ),

Але цілком можливо:

- (3) *При их прочтении* создается впечатление, что окружающий нас мир как-то фундаментально добр и светел. [С. И. Трунев. Нежность мира и костыли памяти // «Волга», 2014] = коли їх читаєш (ДВ)...

Крім того реальне слововживання, зокрема легкість розмовного утворення іменників, яких немає у словнику, свідчить про активність цього фрагменту мовної системи:

- (4) *Тем временем* Дуня начала очухиваться, **очухивание** сопровождалось сначала всхлипываниями, потом плачем, затем рыданиями, переходящими в истерику (Пернатый оберег: Алексей Яковлев 2017).
- (5) ...дальше дети сами укладываются и первый мой просып (**очухание** из черной сладкой дыры снов) происходит в 2-4 ночи.. (<https://www.kkm.lv/modules.php?name=Forums&file=viewtopic&p=143558>)

В українській мові ситуація дещо інша: віддієслівні іменники зі значенням дії майже в 40% випадків мають дієслівну видову корелятивність («видові пари») типу *повторювання* – *повторення*, *твердіння* – *затвердіння*) і у більшості випадків (близько 98% всіх слів) співвідносяться лише з однією дієслівною видовою формою (ДВ або НДВ) (Пчелінцева, 2016, с. 212-213). Ця особливість надає українським девербативам ширші можливості у вираженні аспектуальних значень проти аналогічних російських утворень.

У болгарській мові віддієслівні іменники регулярно утворюються лише від імперфективних дієслів за допомогою -nje (-ne), і цю групу навіть іноді пропонують трактувати як болгарський герундій (Šipka, 2000). Від дієслів доконаного виду такі іменники утворюються нерегулярно, а граматична й лексична семантика таких утворень є практично непередбачуваною. Крім

того, віддієслівні іменники на *-не* і на *-ние* семантично не однакові. Якщо наявні паралельні форми, то девербатив на *-не* буде мати процесуальне значення (наприклад, *допълване* 'доповнювання', *обявяване* 'оголошування', *събиране* 'збирання'); а іменники із суфіксом *-ние* – предметне (наприклад, *допълнение* 'доповнення, додаток', *обявление* 'оголошення', *събрание* 'зібрання'). Менш поширені віддієслівні іменники з іншими суфіксами:

- ба: *стрелба* 'стрілба', *коситба* 'косіння', *женитба* 'одруження';
- тие: *развитие* 'розвиток', *покритие* 'покриття';
- ка: *разходка* 'прогулянка', *целувка* 'поцілунок', *уговорка* 'домовленість'.

У західнослов'янській чеській мові є категоріальний тип девербативів із суфіксами *-nie* (-ní) / *-tie* (-cie), *-ti* (*honěti* 'полювання'), який регулярно утворюється від обох (!) аспектуальних форм дієслова і послідовно зберігає формальні показники та аспектуальну семантику, маючи високий ступінь семантичної передбачуваності (Karlík, 2004). Схожа ситуація і в польській мові, де дієслівна видова парність зберігається цілком системно (Puzynina, 1969; Jędrzejko, 1993).

Тобто східні, південні й західні слов'янські мови на системному рівні демонструють різні ступені збереження дієслівної аспектуальності. Далі ми описуємо результати спроби порівняльного корпусного дослідження аспектуальних властивостей болгарських віддієслівних іменників.

Історія розвитку цієї категорії слів у болгарській мові – сюжет парадоксальний. Річ у тім, що величезна кількість віддієслівних іменників потрапила до східнослов'янських мов саме зі староболгарської, в якій модель на *-ние* мала високу продуктивність. Наприклад, такими є генетичні болгаризми *създание*, *отъвращение*, *съпасение*, *освящение*, *искоушение* (Пичхадзе, 2011). Пізніше, у період Відродження Болгарії (XIX ст.), коли відбувалось становлення літературної болгарської мови, стався зворотний процес: з російської мови до болгарської було запозичено не лише слова, але й цілі словотвірні моделі, зокрема й та сама болгарська модель на *-ние*, що мала староболгарське походження. У результаті цього процесу повернення моделі у болгарській мові з'явилося багато слів на *-ние*, що спочатку функціонували паралельно з народними болгарськими формами на *-не* (*съставление* – *съставяне*). Ці віддієслівні іменники двох різновидів мають навіть однакову форму множини (фіналь *-ния*), наприклад: *събрание* – *събрания*, *събиране* – *събирания*, хоча в розмовному мовленні віддієслівні іменники на *-не* можуть утворювати множину із суфіксом *-та* (після *-не-*): *ядене* – *яденета* 'харчування', 'страва'. Згодом багато з цих форм розходяться у своїх значеннях: іменники на *-ние* у сучасній болгарській мові переважно набули значення узагальненого результату або цілої ситуації, або розвинули предметні значення, а ось іменники на *-не* позначають процесуальну дію і семантично близькі до дієслова (Андрейчин, 1986; Gradinarova, 1999). Важливо, що іменники на *-не* можуть бути утворені майже від усіх дієслів НДВ і повністю зберігають дієслівне керування у випадку непрямого додатка:

- (6) *налитам върху неприятеля* → *налитане върху неприятеля* 'напад на ворога';
- (7) *препълвам с книжа* → *препълване с книжа* 'переповнення паперами',

і навіть можуть мати прямий додаток, наприклад:

- (8) *прибиране реколтата* ‘збір врожаю’ = *прибирам реколтата*;
(9) *засилване темпото* ‘збільшення темпу’ = *засилвам темпото* (два останні приклади взято з (Маслов, 1981)).

Водночас, частіше віддієслівні іменники, утворені від перехідних дієслів, заміняють прямий додаток присвійним означенням, утвореним за допомогою сполучника *на*:

- (10) *изпращам суми* ‘надсилати суми’ → *изпращане на суми* ‘надсилання сум’;
(11) *изпълнявам правилника* ‘дотримуватися правил’ → *изпълнение на правилника* ‘дотримання правил’.

Загалом, болгаристи погоджуються з думкою, що іменники на *-не* мають яскраво виражену вербальність (Стоянов, 1964, с. 408; Андрейчин, 1978, с. 364; Първев, 1993, с. 384-385).

На противагу їм іменники на *-ние* нерегулярні і семантично непередбачувані, не можуть мати прямі додатки:

- (12) *наказание на виновните* ‘покарання винних’ – пор. з дієслівною конструкцією *наказвам виновните*.

Отже, модель на *-ние* була «повернена» до болгарської мови з ослабленою дієслівністю. Ми вважаємо, що це могло бути пов’язане з впливом мови-посередника, оскільки в російській мові, як вже зазначено вище, віддієслівні іменники меншою мірою зберегли дієслівність, ніж аналогічні утворення у споріднених західних та південних слов’янських мовах.

Віддієслівні іменники на *-не* можуть бути утворені майже від усіх дієслів НДВ (як від первинних, так і від вторинних імперфективів), але не від імперфективних форм, див. типовий приклад:

- (13) *Копая* ‘копати’ (НДВ) → *копаене* ‘копання’,
Изкопавам ‘викопувати’ (НДВ) → *изкопаване* ‘викопування’,
Изкопая ‘викопати’ (ДВ) → Ø.

Утворенню віддієслівних іменників перешкоджає і наявність у семантичній структурі дієслова значення кількісно-часової межі дії², пор., наприклад:

- (14) *повоювам* ‘повоювати’ – Ø (тільки *воюване*),
потичам ‘побігати’ – Ø (тільки *тичане*),
запаля се ‘загорітися’ – Ø (тільки *палене*),
помърморя ‘поворчать’ – Ø (тільки *мърморене*).

Звісно, ми знаходимо у словнику іменники з відповідними коренями, але усі вони неграничні і відповідно репрезентують лише відтінки імперфективної семантики: *играене*, *боледуване*, *грабене*, *гонене*, *приказване*, *чакане*, *разхождане*, *седене*, *танцуване*, *рушене* тощо.

² Цікаво, що у болгарській часто відсутні й самі дієслова з кількісно-часовим типом межі: виявляється неможливим дібрати точні відповідники до пердуративних або делімітативних українських дієслів, наприклад: *пограти* – Ø, *поганяти* – Ø, *пограбити* – Ø, *поговорити* – Ø, *прочекати* – Ø, *просидіти* – Ø, *протанцювати* (до ранку) – Ø, *поруйнувати* (усе навколо) – Ø, але це тема для окремого дослідження.

Для того, щоб перевірити особливості функціонування болгарських іменників, ми звернулись до Паралельного корпусу болгарської та російської мов (http://rbcorpus.com/contact_rus.php), який є зручним інструментом дослідження і дає можливість простежити вживання потрібних нам форм у порівняльному аспекті. Для попереднього аналізу ми обрали 1) віддієслівні іменники *спасенне* (запозич.) – *спасяване* (від дієслова НДВ) ‘врятування’ (рос. *спасение*) (як типові приклади, утворені від дієслова аспектуального типу «процес – результат»), а також, для порівняння, 2) нестандартну трійку *лечение* (запозич.) – *лекуване* (від НДВ) – *излекуване* (від ДВ) (рос. *лечение* – *излечение*), що містить «перфективну» іменникову форму.

У результаті запиту слова *спасение* ми отримали 58 входжень. У болгарських реченнях було виявлено такі варіанти перекладу: *спасение* – 35 входжень, *спасяване* – 14 входжень, дієслово доконаного виду *спася* – 6 входжень, також у трьох випадках була виявлена заміна на інші слова та форми. Проаналізуємо ці контексти.

Девербатив *спасение* (болг.) переважно обирається для вираження абстрактного, не прив'язаного до конкретної ситуації значення (15), або якщо результат не є конкретним, це лише намір і його досягнення не гарантоване (16):

(15) *И все пак не може да се търси спасение в лъжата!* – И все равно лжи во **спасение** быть не может!

(16) *В сандъка – там е спасението...* – Сундук – вот **спасение**!

У разі, якщо йдеться про конкретний процес, його початок (17), або увага акцентована на його тривалості (18), обирають варіант на *-не – спасяване*:

(17) *Забеляза, че в далечината японските крайцери вече започваха **спасяването** на рюриковци (...).* – Он заметил, что японские крейсера уже начинали вдалеке **спасение** рюриковцев (...).

(18) *Отпуснаха 30 минути на екипажа за събиране на багажа и за **спасяване**.* – Экипажу отвели 30 минут на сбор багажа и **спасение**.

Приклад (19) на перший погляд може суперечити сказаному вище, але з контексту стає зрозумілим, що тут увага сконцентрована на можливості здійснення процесу, а не на його гарантованому результаті:

(19) *Както и да е, тази телеграма ни дава малък шанс за **спасяването** на слона* – Так или иначе, но телеграмма дает маленький шанс на **спасение** слона (шанс на то, что слона будут спасать).

Дієслово доконаного виду *спася* використано в контекстах, що вказують на бажаний результат (мета дії) у конкретній ситуації:

(20) *Елена се смя до сълзи на свети Марко от Тинторето, който скача от небето като жаба във вода, за **да спаси** измъчвания роб.* – Елена хохотала до слез над святым Марком Тинторета, прыгающим с неба, как лягушка в воду, для **спасения** истязаемого раба.

(21) *Само едно може **да спаси** Настя: да стигне до Сталин.* – Одно Насте **спасение**...

Болг. *лечение* (запозич.) – *лекуване* (від дієслова *лекувам* НДВ) – *излекуване* (від дієслова *излекувам* ДВ) (рос. *лечение* – *излечение*) реалізують такі аспектуальні значення. У разі, якщо контекст чітко вказує на процесуальність,

конкретний тривалий процес, перевага віддана «імперфективному» девербативу *лекуване* (22):

(22) *Лекуването и времето вършиха своето. – Лечение и время делали свое дело.*

У прикладі (23) значення більш загальне, розширене, це скоріше вказівка не на процес, а на ситуацію, що містить багато складових, можливо, тому обрано варіант *лечение* (до речі, у формі множини (23), що і вказує на багатоетапність)

(23) *Лечението му е трудно, многоетапно... – Лечение сложное, многоэтапное...*

Варіанти *излечение*, а також перфективного дієслова ДВ *излекувах* виявлено в контекстах, що вказують на конкретну мету (вилікування конкретної людини):

(24) *И мръсникът е пробутал на краля някакъв дребен шарлатанин, на когото за излекуването на краля е била обещана титлата придворен знахар – И мерзавец подсунул королю какого-то шарлатанчика, которому был обещан титул лейб-знахаря за излечение короля.*

(25) *А аз трябва да основа в метрополията университет, дал съм обет, защото се излекувах (ДВ) чума. – А я должен основать в метрополии университет, потому что дал обет за излечение меня от черного мора.*

І, нарешті, заміна іншою дієслівною лексемою доконаного виду – у контексті за значенням конкретного цілісного запланованого результату:

(26) *Ваше величество – каза Будах. – За да оздравеете (ДВ) напълно, трябва да пиете разтвора всеки ден най-малко една седмица... – Ваше величество, – сказал Будах. – Для полного излечения надо пить микстуру ежедневно в течение по крайней мере недели...*

Висновки. Віддієслівний іменник зі значенням дії у слов'янських мовах перебуває у «сірій зоні», але може бути розташований ближче до іменника або до дієслова. Болгарський віддієслівний іменник займає скоріше середнє становище, порівняно зі східнослов'янськими та західнослов'янськими подібними утвореннями. У процесі деривації працюють ті самі семантичні обмеження, що й у східнослов'янських мовах: кількісно-часовий тип межі перешкоджає їх утворенню.

Болгарський віддієслівний іменник на *-не* вживається для вираження конкретно-процесних значень, іменники на *-ние* – для вираження абстрактної семантики, вказівки на загальну ситуацію, або на певний намір, досягнення якого не гарантоване. Редукція дієслівності болгарських іменників дії найбільш помітна в зоні перфективності: для вираження значення доконаної дії, конкретного факту – центральних значень доконаного виду – віддають перевагу дієслівним, а не іменниковим формам, де чітко маркована видова перфективна семантика.

Вважаємо перспективним подальше дослідження функціональних аспектуальних властивостей болгарських девербативів із залученням більш широкого корпусного матеріалу. Також цінним і важливим джерелом матеріалу можуть стати результати лінгвістичного опитування носіїв болгарської мови.

Бібліографія

- Андрейчин, Л. (1978). *Основна българска граматика*. София: Наука и изкуство.
- Бабий, Л. (2014). *Синтаксис аргументной структуры*. Пер. А. В. Зеленщикова. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ.
- Български тълковен речник*, (1997). София. Отримано з: <http://talkoven.onlinerechnik.com/>.
- Зализняк, А. А. (2007). Связь отглагольных существительных на -ние, -тие с глагольным видом. *Terra balkanica. Terra slavica: К юбилею Т. В. Цивьян* (с. 43–51). Москва: Институт славяноведения РАН.
- Казаков, В. П. (1994). *Синтаксис имени действия*. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербурга. ун-та.
- Коцкова, Я. (2019). Неличные формы глагола как средства выражения таксиса в русском и чешском. *Acta Linguistica Petropolitana*. Труды Института лингвистических исследований, XV(3), 87-110.
- Колковска, С. (1995). Категориална семантика и граматични значения на имената за действие на *-не*. *Български език*, 1–2, 1–29.
- Корпус параллельных русских и болгарских текстов. Отримано з: http://rbcorpus.com/contact_rus.php
- Леисиё, Л. (2014). Именные категории времени в инганасанском и других северносамодийских языках. *Вопросы языкознания*, 1, 39-59.
- Марван, И. (1992). Статус українських дієслівних субстантивів і дієприкметників. *Мовознавство*, 2, 3-7.
- Маслов, Ю. С. (1981). *Грамматика болгарского языка*. Москва: Высшая школа.
- Мельничук, А. С. (1986). *Историческая типология славянских языков: Фонетика, словообразование, лексика и фразеология*. Киев: Наукова думка.
- Пазельская, А. Е., Татевосов, С. Г. (2008). Отглагольное имя и структура русского глагола. У В. А. Плуноян, С. Г. Татевосов (Ред.), *Исследования по глагольной деривации* (с. 348-375). Москва: Языки славянских культур.
- Пичхадзе, А. А. (2011). *Переводческая деятельность в домонгольской Руси: Лингвистический аспект*. Москва: НП «Рукописные памятники Древней Руси».
- Пометкова, Я. И. (2008). Центр и периферия на зависимия таксис в българския език. У *Сборник научных статей к 60-летию профессора В. И. Супруна: У чистого источника родного языка* (с. 49-56). Волгоград: Перемена.
- Първев, Х. (1993). Нелични глаголни форми. У *Грамматика на съвременния български език*. 2 (с. 372-386). София: Издателство на Българската академия на науките.
- Пчелинцева, Е. Э. (2016). *От глагола к имени: аспектуальность в русских, украинских и польских именах действия*. Санкт-Петербург: Наука.
- Стоянов, С. (1964). *Грамматика на българския книжовен език*. София: Наука и изкуство.
- Babby, L. (1997). Nominalization, passivization and causativization – Evidence from Russian. *Welt der Slaven-Halbjahresschrift für Slavistik*, 42(2), 201-251.
- Gradinarova, Alla A. (1999). *Semantics of Russian and Bulgarian Deverbal Nouns*. Sofia: Eurasia Academic Publishers.
- Grickat, I. (1981). O imenicama tipa *nalet* u srpskohrvatskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 24(1), 101-134.
- Jeźdrzejko, E. (1993). *Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Karlík, P. (2004). Mikrosyntax českých deverbálních jmen. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské university*, 52, 71–81.
- Kocková, Ja. (2017). Substantiva mezi slovesem a jménem. Substantiva na -ní (-tí) / -nie (-tie) v češtině a ruštině ve světle paralelního korpusu. *Časopis pro moderní filologii*, 99 (1), 55-64.
- Nordlinger, R., Sadler, L., (2004). Nominal tense in cross-linguistic perspective. *Language*, 80 (4), 776-806.
- Pazel'skaja, Anna G. (2012). Verbal prefixes and suffixes in nominalization: Grammatical restrictions and corpus data. In: Grønn, Atle and Anna Pazel'skaja (eds.), *The Russian Verb, Oslo Studies in Language*, 4 (1), 245-261.
- Pometkova, Ja. (2002). Intellektualizacija na ezyka čerez nominalizirani kontrukcii. *Naučni trudove na Rusenskiya universitet „A. Kănčev“*, 39/2, 2, 26-29.

- Puzynina, J. (1969). *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim (słowotwórstwo, semantyka, składnia)*. Warszawa: PWN SA.
- Tonhauser, I. T. (2007). Nominal tense? The meaning of Guarani nominal temporal markers. *Language*, 83 (4), 831-869.
- Šipka, D. (2000). O statusu glagolske imenice. *Зборник МС за филологију и лингвистику*. Нови Сад, XLIII, 641-645.

References

- Andrejčin, L. (1978). *Osnovna Bălgarska gramatika*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Babby, L. (1997). Nominalization, passivization and causativization – Evidence from Russian. *Welt der Slaven-Halbjahresschrift für Slavistik*. 42 (2). 201-251.
- Babij, L. (2014). *Sintaksis argumentnoj struktury*. Sankt-Peterburg: Filologicheskij fakul'tet SPGU.
- Gradinarova, Alla A. (1999). *Semantics of Russian and Bulgarian Deverbal Nouns*. Sofia: Eurasia Academic Publishers.
- Grickat, I. (1981). O imenicama tipa *nalet* u srpskohrvatskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 1981, 24/1, 101-134.
- Jędrzejko, E. (1993). *Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Karlik, P. (2004). Mikrosyntax českých deverbálních jmen. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské university*, 52, 71-81.
- Kazakov, V. P. (1994). *Sintaksis imeni dejstviya*. Sankt-Peterburg: Izd-vo S. Peterburg. un-ta.
- Kocková, J. (2017). Substantiva mezi slovesem a jménem. Substantiva na -ní (-tí) / -nie (-tie) v češtině a ruštině ve světle paralelního korpusu. *Časopis pro moderní filologii*, 99 (1), 55-64.
- Kockova, Ya. (2019). Nelichnye formy glagola kak sredstva vyrazheniya taksisa v russkom i cheshskom. *Acta Linguistica Petropolitana. Trudy Instituta lingvisticheskikh issledovanij*, XV(3), 87-110.
- Kolkovska, S. (1995). Kategorialna semantika i gramaticzni znacheniya na imenata za dejstvie na -ne. *B"lgarski ezik*, 1-2,
- Korpus parallel'nyh russkikh i bolgarskikh tekstov. URL http://rbcorpus.com/contact_rus.php.
- Leisiyo, L. (2014). Imennye kategorii vremeni v nganasanskom i drugih severnosamodijskikh yazykah. *Voprosy yazykoznanija*, 1, 39-59.
- Marvan, Y. (1992). The status of Ukrainian verb substantive. *Movoznavstvo*, 2, 3-7.
- Maslov, Yu. S. (1981). *Grammatika bolgarskogo yazyka*. Moskva: Vysshaya shkola.
- Mel'ničuk, A. S. (ed.) (1986). *Istoričeskaja tipologija slavjanskix jazykov. Fonetika, slovoobrazovanie, leksika i frazeologija*. Kyiv.
- Pazel'skaya, A. E., Tatevosov, S. G. (2008). Otglagol'noe imya i struktura russkogo glagola. In V. A. Plungyan, S. G. Tatevosov (eds.), *Issledovaniya po glagol'noj derivacii* (pp. 348-375). Moskva: Yazyki slavyanskikh kul'tur.
- Pazel'skaja, Anna G. (2012). Verbal prefixes and suffixes in nominalization: Grammatical restrictions and corpus data. In: Grønn, Atle and Anna Pazel'skaja (eds.), *The Russian Verb, Oslo Studies in Language*, 4 (1), 245-261.
- Pichkhadze, A. A. (2011). *Perevodcheskaya deyatel'nost' v domongol'skoj Rusi: Lingvisticheskij aspekt*. Moskva: NP «Rukopisnye pamyatniki Drevnej Rusi».
- Pchelintseva, E. (2016). *Ot glagola k imeni: aspektual'nost' v russkix, ukrainskix i pol'skix imenax dejstviya*. Sankt-Peterburg: Nauka.
- Pometkova, J. (2002). Intellektualizacija na ezyka črez nominalizirani konstrukcii. *Naučni trudove na Rusenskija universitet „A. Kănčev“*, 39/2, 2, 26-29.
- Pometkova, Ya. I. (2008). Cent'r i periferiya na zavisimiy taksis v b"lgarskiya ezik. In *Sbornik nauchnyh statej k 60-letiyu professora V. I. Supruna: U chistogo istochnika rodnogo yazyka* (ss. 49-56). Volgograd: Peremena.
- Porvev, H. (1993). Nelichni glagolni formi. *Gramatika na s"vremenniya b"lgarski ezik*. 2 (pp. 372-386). Sofiya: Izdatelstvo na B"lgarskata akademiya na naukite.
- Puzynina, J. (1969). *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim (słowotwórstwo, semantyka, składnia)*. Warszawa: PWN SA.
- Stoyanov, S. (1964). *Gramatika na b"lgarskiya knizhoven ezik*. Sofiya: Nauka i izkustvo.

- Šipka, D. (2000). O statusu glagolske imenice. Zbornik MC za filologiju i lingvistyku. Novi Sad, XLIII, 641-645.
- Tonhauser, I. T. (2007). Nominal tense? The meaning of Guarani nominal temporal markers. *Language*, 83 (4), 831-869.
- Zaliznjak, A. A. (2007). Svjaz' otglagol'nyx suščestvitel'nyx na -nie, -tie s glagol'nym vidom. In Nikolaeva, Tatjana M. (ed.), *Terra balcanica. Terra slavica, Balkanske čtenija 9* (pp. 43–51). Moscow: Institut slavianovedenia RAN.

Резюме

Пчелінцева Олена, Володарська Тетяна

БОЛГАРСЬКИЙ ВІДДІЄСЛІВНИЙ ІМЕННИК ДІЇ НА ФОНІ ІНШИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ: АСПЕКТУАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ

Постановка проблеми. Віддієслівний іменник зі значенням дії – специфічна категорія у слов'янських мовах. У статті висвітлено загальні особливості слов'янського віддієслівного іменника зі значенням дії, співвідношення в ньому іменникових та дієслівних ознак, системні аспектуальні ознаки болгарських девербативів, а також здійснено попередній аналіз реалізації таких ознак у контексті.

Методи та матеріал дослідження. Для досягнення поставленої мети ми використали загальнонаукові методи (спостереження, аналіз, синтез, порівняння, систематизація), а також власне-лінгвістичні методи дослідження – описовий метод і метод корпусного аналізу. Джерелом фактичного матеріалу слугував паралельний болгарсько-російський корпус, а також тлумачні словники болгарської мови.

Мета дослідження – визначити системно-мовні та функціональні аспектуальні властивості болгарського віддієслівного іменника зі значенням дії на фоні інших слов'янських мов.

Основні результати дослідження. Окреслено спільнослов'янські особливості віддієслівних іменників. У результаті словотвірного переходу дієслова до іменника з граматичною семантикою відбуваються істотні метаморфози: віддієслівний іменник набуває іменникових категорій (рід, число, відмінок) та втрачає частину дієслівних категорій (стан, час, особу тощо). Водночас категорія аспектуальності значною мірою зберігається, впливаючи на семантику та функціонування девербативів. Східні, південні й західні слов'янські мови на системному рівні демонструють різні ступені збереження дієслівної аспектуальності. Реальне слововживання, зокрема легкість розмовного утворення іменників, яких немає у словнику, свідчить про активність цього фрагменту мовної системи.

Історія розвитку цієї категорії слів у болгарській мові є нестандартною. Багато віддієслівних іменників потрапили до східнослов'янських мов зі староболгарської. Через кілька сотень років стався зворотній процес: до болгарської мови через запозичення повернулась та сама болгарська модель на *-ние*, але вже з більш слабкою дієслівністю.

Окреслено семантичні та граматичні відмінності між формами з *-не* та *-ние*: здатність виражати процесуальні значення, здатність зберігати дієслівне керування та мати прямі додатки тощо.

Для попереднього аналізу функціональних особливостей болгарських девербативів було використано паралельний корпус болгарської та російської мов. Результати показали аспектуальну релевантність різних іменникових форм. (на *-не, -ние* та ін.).

Висновки і перспективи. Віддієслівний іменник дії у слов'янських мовах перебуває у «сірій зоні», але на різній відстані від іменника та дієслова. Болгарський віддієслівний іменник займає середнє становище, порівняно з східнослов'янськими та західнослов'янськими іменниками зі значенням дії. У процесі деривації працюють ті самі семантичні обмеження, що й у східнослов'янських мовах: кількісно-часовий тип межі перешкоджає їх утворенню. Редукція дієслівності болгарських іменників дії найбільш помітна в зоні перфективності: для вираження значення доконаної дії, конкретного факту, центральних значень доконаного виду віддають перевагу дієслівним, а не іменниковим формам, де чітко маркована видова перфективна семантика. Вважаємо перспективним подальше дослідження функціональних аспектуальних властивостей болгарських девербативів із залученням більш широкого корпусного матеріалу. Також цікавим і важливим джерелом матеріалу можуть стати результати лінгвістичного опитування носіїв болгарської мови.

Ключові слова: віддієслівний іменник зі значенням дії, девербатив, дієслівні та іменникові категорії, аспектуальність, вид, перфективність, імперфективність.

Abstract

Pchelintseva Olena, Volodarska Tetiana

BULGARIAN VERBAL NOUN WITH THE MEANING OF ACTION COMPARING TO OTHER SLAVIC LANGUAGES: ASPECTUAL FEATURES

Background. Verbal nouns expressing the meaning of action represent a special class of nouns in Slavic languages. The article contains the general characteristics of the Slavic Nomina actionis, describes the grammatical status of this hybrid word category. The publication describes word-formation features of Nomina actionis, as well as the ways in which they reflect verbal and nominal grammatical categories.

Purpose. The purpose of the article is to investigate the verbal aspectual properties of Bulgarian verbal nouns at the systemic and functional levels.

Methods. The authors applied general scientific methods (observation, analysis, synthesis, comparison, systematization), as well as linguistic research methods, namely, the descriptive method and the method of corpus analysis. The parallel Bulgarian-Russian corpus, as well as explanatory dictionaries of the Bulgarian language served as the sources of factual material.

Results. The research presents the peculiarities shared by the verbal nouns in Slavic languages. As a result of the word-formational transition from a verb to a noun with grammatical semantics, significant metamorphoses occur: the verbal noun acquires nominative categories (gender, number, case) while abandoning some of the verb categories (inclination, tense, person, etc.). At the same time, the category of aspectuality is largely preserved, influencing the semantics and functioning of deverbatives. In the South Slavic, Western Slavic and Eastern Slavic languages the verbal noun of the action is located at different distances from the verb, and has a different grammatical status. The Eastern, Southern and Western Slavic languages, at the systemic level, demonstrate different degrees of preservation of verbal

aspectuality. Actual word usage, in particular the ease of colloquial formation of nouns that are not in the dictionary, testifies to the activity of this fragment of the language system.

The history of the development of this category of words in Bulgarian is non-standard. Many verbal nouns entered East Slavic languages from Old Bulgarian. A few hundred years later the opposite process took place: the same Bulgarian model of nouns, but with a weaker verbal properties, returned to Bulgarian through loanwords.

The semantic and grammatical differences between the forms of -ne and -nie have been pointed out: the ability to express procedural meanings, the ability to retain an action control and to have direct applications, etc.

A parallel corpus of Bulgarian and Russian was used for a preliminary analysis of the functional features of Bulgarian deverbatives. The results proved the aspectual relevance of different noun forms. (-ne, -nie, etc.).

Discussion. The verbal noun in Slavic languages is located in the 'gray zone' with varying distancing from the noun and the verb. The Bulgarian verb noun occupies a middle position in comparison with East Slavic and West Slavic nouns denoting action. The similar semantic constraints, as in East Slavic languages, are manifested in the derivation process: the quantitative-temporal boundaries restrict their formation. Reduction in the verb aspect in Bulgarian verbal nouns is most noticeable in the zone of the perfective aspect: to express the meaning of an accomplished action, a certain fact, or the central meanings of the perfective aspect, preference is given to verbal rather than to noun forms, wherein the perfective-type semantics is clearly marked. We consider further research into the functional aspects of Bulgarian deverbatives with the help of a wider corpus material promising. The results of the linguistic survey among native speakers of Bulgarian can also be an interesting and important source. The ratio of nominal and verbal semantics in these hybrid formations is the unique feature of the Bulgarian grammatical system in comparison with other Slavic languages.

Keywords: verbal nouns, nomina actionis, verb, noun, verbal and noun properties, aspectuality, aspect, perfective, imperfective.

Відомості про авторів

Пчелінцева Олена, доктор філологічних наук, завідувач кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету, Черкаси (Україна), e-mail: o.pchelintseva@chdtu.edu.ua.

Pchelintseva Olena, Doctor of Philological Sciences, Head of the Ukrainian language and general linguistics Department, Cherkasy State Technological University, Cherkasy (Ukraine), e-mail: o.pchelintseva@chdtu.edu.ua.

ORCID 0000-0003-4472-429X

Володарська Тетяна, магістр філології, викладач-стажист кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету, e-mail: tania.vl@ukr.net

Volodarska Tetiana, Trainee Lecturer at the Ukrainian language and general linguistics Department, Cherkasy State Technological University, Cherkasy (Ukraine), e-mail: tania.vl@ukr.net

Надійшла до редакції 24 грудня 2021 року
Прийнято до друку 29 грудня 2021 року

Зинкевич Андрей.
«ЯЗЫК И ВОЙНА.
Оккупационная языковая политика
в Славии во время Второй мировой
войны».
Brno: Tribun EU, 2021. 600 с.

«Посвящается членам моей семьи, пережившим оккупацию» – первые строки, которые читаем, открыв книгу «Язык и война. Оккупационная языковая политика в Славии во время Второй мировой войны». Андрей Зинкевич погружает нас в сложный и страшный водоворот языковой политики времен Второй мировой войны, проблем истории и национальной памяти, национального языка, сохранения отечественных культур, жизни оккупированных территорий. Следует отметить смелость и настойчивость автора в его научных изысканиях, глубокое знание исследуемого материала и тщательное отношение к его подбору.

Во введении, оговаривая проблему оккупации и языкового вопроса в международном праве, Андрей Зинкевич обозначает лауну, которая и сегодня существует в отношении языковых прав оккупированных территорий. «В современном военном праве, – пишет автор, – разъясняется юридический статус государственной собственности оккупированной страны, ее культурных ценностей, частной собственности населения и т.д., но не оговаривается право народа, нации, страны на один из важнейших признаков национального самосознания – язык» и подчеркивает, что территориальная экспансия часто сопровождалась также и языковой агрессией, насильственным изменением языковой ситуации, а иногда и лингвоцидом, как показывает опыт Второй мировой войны, хотя, вероятно, в условиях конца XIX – начала XX века (когда принимались Гаагские конвенции), право на родной язык казалось само собой разумеющимся (с. 12).

Обоснованным представляется обращение Андрея Зинкевича к персоналиям оккупационной языковой политики, а именно: Адольфу Гитлеру, Альфреду Розенбергу, Георгу Шмидт-Рору. Автор аргументирует тезис, что в изложении понимания языкового вопроса на оккупированных территориях Гитлер не проявлял явного интереса к организации (языковой) жизни местного населения, однако в вопросе соотношения понятий «народ» и «язык» отстаивал позицию, согласно которой ассимиляция народов через язык – это, скорее, дегерманизация, поскольку, по утверждению руководителя Третьего Рейха, национальный характер связан не столько с «языком», сколько находится в «крови» народа. Данный тезис повторяется в тексте книги

© Астапова-Вязьмина Е., 2021

неоднократно, подтверждая признание Гитлером биологичности понятия «народ» в отношении к еврейству, попытке языковой германизации польских, украинских, белорусских, словенских и др. территорий. В предложенной Андреем Зинкевичем таблице взглядов Гитлера на некоторые языковые вопросы, пункт «язык и народ» иллюстрируется мнением рейсхканцлера, что «язык не является неизменной и постоянной характеристикой этноса, но для «своих» по крови носителей является выражением духа нации» (с. 34).

В культурно-образовательной политике НСДАП эта позиция будет доминирующей и Альфред Розенберг – единственный представитель высшего руководства Рейха, кто напрямую занимался вопросами использования языков на оккупированных территориях, будет следовать принципу строгой дифференциации народов, не предусматривавшей «смешивания» культур, языков и наций. Это тот самый Альфред Розенберг, рьяный антисемит, которого Ирвин Ялом сделает одним из героев своей книги «Проблема Спинозы». Розенберг, который на протяжении всего повествования, хотя и художественного, будет гоняться за «Этикой» великого Баруха Спинозы, еврея, любимого мыслителя Гете, и, овладев библиотекой известного философа, не сможет прочесть ни одной из его книг, потому что они были написаны на латыни. Ее Розенберг не знал. Но все эти «искания» и «разочарования» нацистского преступника оставлены на страницах «Проблем Спинозы» и в материалах Нюрнбергского процесса, а перед нами документы, свидетельствовавшие о проведении языковой политики, которую инициировал Гитлер и поручил ее осуществлять Альфреду Розенбергу, и именно их автор выносит на суд читателя.

Андрей Зинкевич четко излагает следствия подобной языковой политики на востоке. Речь идет о запрете или ограничении на изучение местным населением немецкого языка (Украина, Беларусь, Россия, а также польские и некоторые другие оккупированные территории); дерусификации национальных республик СССР (Беларусь, Украина, страны Балтии, Кавказ и др.); выборочном лоббировании титульных национальных языков и культур (Беларусь при В. Кубе, Украина и др.); выделении и поддержке национальных меньшинств в определенных регионах для создания культурно-языковой конкуренции титульным нациям (Польша, страны Балтии и др.). Исследователь приходит к выводу, что основной задумкой языковой политики на оккупированных территориях СССР была дерусификация национальных республик через поддержку национальных языков и культур, а также введение ограничительных мер в отношении русского языка (с. 37–38).

Следующий важный предмет анализа – истоки оккупационной языковой политики 1939–1945 гг., и здесь, как и во всей книге, автор, излагая материал, избегает оценочных суждений, ограничиваясь констатацией фактов, что укрепляет положительное впечатление от текста. Андрей Зинкевич называет две тенденции языковой политики на востоке в контексте обозначенной тематики, а именно: политику Розенберга, направленную на поддержку культурно-языковой автономии народов СССР и культурно-языковую политику Гитлера, для которого все славяне выступали аморфной враждебной массой, которую необходимо было свести до уровня рабочей силы Рейха (с. 49). Эти две позиции будут прослеживаться в последующих главах, актуализируя вопросы лингвистической безопасности и основные аспекты функционирования языка как социокультурного феномена.

Глава «Языковая политика в оккупированной Польше» описывает позиции национально-языковой сегрегации всех сфер жизни в Генерал-губернаторстве, начиная от жесткого двуязычия до регламентированных запретов, касающихся максимального упрощения культурной жизни (вместо театров разрешалось кабаре, музыка – только развлекательная (запрет на постановки оперы), предварительная цензура на литературные произведения), обозначение польских магазинов соответствующей польской надписью и символизация сионской звездой еврейских магазинов, вся издаваемая пресса обязательно контролировалась немецкими редакторами (с. 75). В области образования вводилось раздельное обучение немецких и польских детей, а порядок описания национальных школ подтверждает уничижительное отношение как к славянству в целом, так и к еврейству, в частности (сначала описываются немецкие школы, потом украинские, затем польские, и, наконец, еврейские). Из учебных предметов были изъяты история, география, немецкий язык (потому что он мог быть политическим оружием для польского сопротивления) (с. 73). Особая роль в национально-языковой политике отводилась национальным меньшинствам, особенно это касалось украинского населения, белорусов, русских. Автор приводит данные немецкой статистики, по которым в Генерал-губернаторстве проживало 14 миллионов человек, из которых – 2,5 млн. евреи, около 600 тыс. украинцев, гуралы, лемки, гуцулы.

Несмотря на то, что в документах отмечается расцвет украиноязычного образования на территории Восточной Галиции за годы Второй мировой войны, автор обозначает, что языком высших школ Галиции все же оставался немецкий, межнациональные отношения строились в игровой стратегии на традиционной неприязни между определенными слоями польского и украинского населения, при этом немецкая сторона не забывала утверждать свое превосходство: «украинцы – друзья немецкого народа, но не его доверенное лицо» (с. 82).

В отличие от польского языка, украинский и белорусский языки были поддержаны оккупационной властью. Так, например, издавалась белорусская газета и по инициативе белорусского комитета открывались белорусские школы. Во Львове в сентябре 1942 года был открыт Институт им. Т. Шевченко и в декларации генерал-губернатора указывалось, что немецкий и украинский языки используются как равноправные. В книге упоминается письмо Геббельса об изменении политики в отношении оккупированных народов Европы, написанное им в феврале 1943 года после разгрома немцев под Сталинградом.

Однако концептуальная основа предлагаемых А. Розенбергом и Э. Кохом идей отвечала именно колониальной концепции (с. 282), которую подтверждает и установка Геринга, считавшего первоочередной задачей поставку продовольствия из Украины. Поэтому не до конца согласуемым с общей линией рецензируемой книги позволим себе считать мнение Андрея Зинкевича в отношении цитаты Гимmlера из его «Мыслей об обхождении с чуждыми народами на востоке» о том, что для не немецкого населения востока не может быть школы выше четырехкласной, ему достаточно считать до 500, уметь писать свою фамилию, а читать не обязательно, – эту мысль автор относит к жанру национал-социалистического теоретизирования, но никак не к практической линии оккупационных властей в Генерал-губернаторстве на протяжении всей войны (с. 84).

Будучи трансформационной, Вторая мировая война в контексте языковой политики определила максимальное игнорирование, а часто и уничтожение культурно-языковых потребностей жителей оккупированных территорий. С одной стороны, видим попытки латинизации алфавитов украинского и белорусского языков, ориентацию на профессиональный характер обучения немецкому языку, перевод богослужений на территориях, где проживают только украинцы, на украинский язык, изменение роли русского языка для оккупированных национальных республик СССР, а с другой – боязнь разбудить национальные чувства, издание книг, основное предназначение которых – обеспечение эффективной оккупационной политики немецких властей.

Нельзя не отметить детальное изложение языковой политики на территории оккупированной Словении: от поддержки словенского языка до попытки его полного уничтожения. Целью оккупационных властей была германизация территории с полным устранением той части населения, которая не могла быть онемеченной, а национальная словенская культура и словенский язык не вписывались в данную схему и поэтому должны были быть полностью истреблены (с. 347–352). Автор цитирует подтверждающий оккупационную политику в Словении документ. Это отчет шефа полиции безопасности: «цель языковой политики полностью исключить словенский язык. ...Усилия направлены на то, чтобы через 4 года немецкий язык занял лидирующее положение, а словенский язык почти полностью исчез» (с. 352). Даже словенские географические названия, а также имена и фамилии писались согласно венгерской орфографии и грамматике.

Глава, посвященная языковой оккупационной политике в Южной Славии, раскрывает особенности языковой оккупационной политики Болгарии в Вардарской Македонии и Греции (с. 362–368).

В отдельном разделе анализируются особенности преподавания немецкого языка местному населению на оккупированных территориях. Здесь автор рассматривает идеологический и прагматический аспекты немецкой языковой политики, начиная с традиций времен Первой мировой войны, восстанавливая хронологию развития из доступных архивных документов, и, резюмируя, предлагает таблицу динамики отношения оккупационных властей к преподаванию немецкого языка в Беларуси и Украине (с. 389–390).

Описание языковой идентичности *фольксдойче* в оккупированной Славии в контексте философии стратификации населения по национальному признаку, которая применялась оккупационными властями для немцев вне Рейха, Андрей Зинкевич начинает с объяснения упорядоченного употребления терминов «фольксдойче», «гражданин государства» и «принадлежащий к немецкому народу», подтверждая тем самым первоочередную и принципиальную роль «немецкой крови», происхождения для отнесения к «фольксдойче».

Подводя итоги своей сложной работы о языковой политике оккупационных властей в славянских странах, Андрей Зинкевич называет две основные языковые стратегии, которые ими использовались. Это национально-языковая дифференциация и гомогенизация языкового пространства на оккупированных территориях, которые, по замечанию самого автора, нередко комбинировались на одних и тех же территориях и нередко вступали в противоречие друг с другом. Выстроенная автором мыслительная

карта обозначила основные линии разлома в языковой политике Германии времен Второй мировой войны.

Особо следует отметить впервые переведенные на русский язык оригинальные документы по языковой оккупационной политике, опубликованные автором, и максимальную сдержанность в оценках оккупационной и культурной политики, проводимой Третьим Рейхом.

У читателя есть возможность погрузиться в текст, дать оценку прочитанному, почувствовать ужас, если бы (не дай Бог!) политика Германии в языковом вопросе стала реальностью и 400 миллионов людей, говорящих сегодня на славянских языках, были бы лишены своей истории, родного языка, традиций, обычаев, а главное – уверенности, свободы и счастья быть белорусом, русским, поляком, словенцем, украинцем, чехом ...

Поблагодарим автора и пожелаем ему дальнейших успехов в его исследованиях!

Елена Астапова-Вязьмина

Андрій Зінкевич. Мова і війна.

Окупаційна мовна політика у Славії під час Другої світової війни.

Brno: Tribun EU, 2021. 600 с.

(Олена Астапова-Вязьміна)

У рецензії проаналізовано книгу Андрія Зінкевича «Мова та війна. Окупаційна мовна політика в Славії в часи Другої світової війни». 600 сторінок тексту присвячено проблемам історії та національної пам'яті, національної мови, збереженню національних культур, життю окупованих територій. Книга актуалізує питання мовної безпеки та сутнісні аспекти функціонування мови як соціокультурного феномену.

Андрій Зінкевич досліджує основні позиції політики Розенберга на окупованих територіях та культурно-мовну політику Гітлера, для якого всі слов'яни були аморфною ворожою масою, робочою силою Рейху.

Автор наводить документи, що підтверджують визнання Гітлером біологічної природи поняття «народ» щодо єврейства, спроби насильницької лінгвістичної германізації польських, українських, білоруських, словенських та інших територій.

Варто відзначити сміливість та наполегливість автора у наукових розвідках, глибоке знання досліджуваного матеріалу та ретельність у його відборі.

Andrei Zinkevich. Language and War.

Occupational Language Policy in Slavia during World War II.

Brno: Tribun EU, 2021. 600 p.

(Olena Astapova-Vyazmina)

The review analyzes the book by Andrei Zinkevich. Language and War. Occupational Language Policy in Slavia during World War II. 600 pages of text consider the problems of history and national memory, national language, preservation of national cultures, life of the occupied territories. The book actualizes the issues of linguistic security and the main aspects of the functioning of language as a socio-cultural phenomenon.

Andrei Zinkevich examines the main positions of Rosenberg's policy in the occupied territories and the cultural and linguistic policy of Hitler, for whom all the Slavs acted as an amorphous hostile mass, which had to be reduced to the level of the Reich labor force.

The author adduces documents confirming Hitler's recognition of the biological nature of the concept of "people" in relation to Jewry, an attempt to forcible linguistic Germanization of Polish, Ukrainian, Belarusian, Slovenian and other territories.

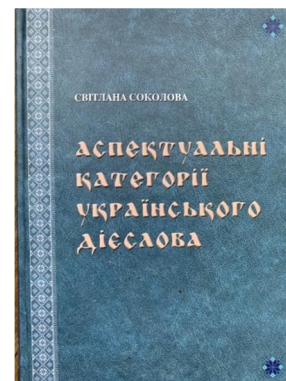
It should be noted the author's courage and perseverance in his scientific research, deep knowledge of the material under study and thoroughness in its selection.

Відомості про автора

Астапова-Вязьміна Олена, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси (Україна), e-mail: o.astapova@chdtu.edu.ua

Astapova-Vyazmina Olena, Associate Professor of the Department of Philosophical and Political Science, Cherkasy State Technological University, Cherkasy (Ukraine), e-mail: o.astapova@chdtu.edu.ua

Соколова Світлана.
АСПЕКТУАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ
УКРАЇНСЬКОГО ДІЄСЛОВА.
Монографія. Київ: «Книга-плюс»,
2021. 224 с.

Рецензована монографія С. О. Соколової присвячена малодослідженій і актуальній темі – аспектуальності українського дієслова та специфіці українських аспектуальних категорій порівняно з іншими слов’янськими і неслов’янськими мовами. І хоча, як зазначає у вступі сама авторка, пропонована праця не розв’язує всіх проблем української аспектології, вона є беззаперечним та вагомим внеском у побудову фундаменту цього наукового напрямку. У книзі подано нові факти, не відображені раніше в роботах українських і зарубіжних лінгвістів, використано численні текстові та словникові матеріали, теоретичні положення проілюстровано яскравими прикладами з класичної та новітньої української літератури. Тема монографії важлива не лише для україністики, але й в широкому типологічному аспекті. Ідеї, що їх розвиває автор, пройшли апробацію на конференціях Комісії з аспектології Міжнародного комітету славістів, а також інших численних міжнародних наукових заходах.

Монографія містить чотири розділи, кожний з яких має струнку внутрішню композицію. У першому розділі автор аналізує категорійну сутність аспектуальності в українській мові, складні питання інтерпретації понять *граматична категорія*, *функціонально-семантичне поле* (принагідно зазначимо, що може варто віддати перевагу варіанту *функційно-семантичне поле?*), проблему співвідношення функціонально-семантичного поля (ФСП) і функціонально-семантичної категорії (ФСК), обґрунтовує категорійний підхід до розгляду аспектуальності. В окремому підрозділі зроблено розгорнутий опис та аналіз підходів до визначення поняття родів дієслівної дії (РДД), що викликає цілковите схвалення, адже, незважаючи на те, що відповідні частини останнім часом з’явилися у новітніх теоретичних граматиках і навіть окремих дисертаціях, ця проблема залишається дискусійною і потребує вивчення та обговорення. Щоправда, неоднозначно сприймається авторська однорівнева інтерпретація підкатегорій загальної ФСК аспектуальності (стор. 25, Рис. 1.1.), в якій на одному категорійному рівні перебувають граматична категорія виду, семантико-словотвірна категорія РДД, семантична категорія аспектуальних розрядів базових дієслів та

© Пчелінцева О., 2021

семантична категорія граничності / не граничності – цей підхід, на нашу думку, потребує додаткової аргументації.

У другому розділі «Вид як граматична категорія» автор, перш за все, ретельно аналізує історію вивчення виду та суміжних понять в українській мові. Справляють враження цікаві й маловідомі факти з історії формування поняття *вид* на матеріалі українських граматик, починаючи з XVII ст. («Граматики» М. Смотрицького). Цілком погоджуємося з підходом автора до потрактування дискусійних аспектологічних термінів (стосовно української мови і в типологічному плані): *actionality* (*аспектуальний тип предиката*), *вид*, *аспект*, а також із тим, що у процесі дослідження виду необхідно брати до уваги лексичне значення дієслова, його синтаксичну функцію, словотвірні параметри та інші граматичні категорії (стор. 39).

У підрозділі 2.3. автор аналізує різні підходи до визначення семантичної сутності видової опозиції українських дієслів і справедливо констатує, що повної єдності в цьому питанні в українській термінології ще немає. Дуже корисним вважаємо проведений автором ґрунтовний аналіз підходів та визначень значень і сутності категорії виду, поданих у шкільних та університетських підручниках (стор. 45-48), що демонструє їх неповноту, спрощеність, або, навпаки, складність та абстрактність і, відповідно, непридатність до практичного використання, особливо під час навчання мови як нерідної. Тому спроба автора дати чітке визначення семантичної сутності видового протиставлення, придатне для потреб викладання української мови як рідної та як іноземної, заслуговує на цілковиту підтримку, адже має очевидне прикладне значення.

Важливою частиною другого розділу є ґрунтовний аналіз поняття граничності та його ролі у визначенні видової семантики, цілком переконливими є авторські спостереження в (2.5.) щодо багатозначності і двоїстості фазових відношень (як от: оточувати₁ (процес) → оточити → оточувати₂ (стан)) тощо. Щодо питання про те, чи є члени видової пари різними словами чи формами одного слова (стор. 64-66), вважаємо за потрібне звернути увагу читачів на дискусію, розпочату на V Міжнародній конференції Комісії з аспектології Міжнародного комітету славістів (Киото, 13–15 листопада 2015 г.) В. С. Храковським (див. його статтю у відповідному збірнику статей), продовжену далі у публікаціях Д. В. Герасимова (2015), Е. В. Горбової (2015, 2017) та ін.

Третій розділ повністю присвячено малодослідженій проблемі категорії родів дієслівної дії (РДД) в українській мові. Проаналізовано підходи до класифікації РДД в українському мовознавстві (зокрема, В. М. Русанівського, К. Г. Городенської, А. П. Грищенка) (Табл.3.1), погляди закордонних вчених – Н. С. Авілової, Т. В. Попової, З. Скоумалової, М. О. Шелякіна, результати систематизовано у табличній (Табл. 3.2). Детально описано у монографії власне роди дієслівної дії в сучасній українській мові (розділ 3.3). Враховуючи, що раніше цей фрагмент дієслівної системи української мови не було так повно проаналізовано та систематизовано в жодній роботі, вважаємо це однією з найбільших переваг рецензованої монографії. Крім очевидного теоретичного значення ця частина книги має й істотну практичну значущість як для викладання української мови, так і для уточнення словникових дефініцій. Лаконічне подання цієї складної інформації у табличному вигляді (Рис. 3.1, стор. 88) також сприяє її використанню з навчально-методичною метою.

Звісно, у монографії – як і в кожному новаторському дослідженні – є дискусійні фрагменти. Зокрема, спірним, на наш погляд, є потрактування дієслів у наступних наведених у тексті прикладах: *Перейшов доц, затепліло сонечко* (П. Загребельний); *Не зглянулись, як ще місяць злетів* (І. Муратов); *Дядьку Юрій, а як же ми з харчами будемо, коли зазимуюмо в кризі* (М. Трублаїні) (стор. 92) – автор подає ці дієслова як пердуративні. На наш погляд, у першому й другому реалізовано фінитивне значення, а в третьому – починальне, але не тривало-обмежувальне, оскільки ознакою пердуративності є обов'язкова сполучуваність з показниками тривалої кількості часу (*просидіти 5 годин*) (див. [Шелякин 2008]), яка є неможливою у наведених прикладах. Разом з тим, ці та подібні розбіжності у поглядах є невід'ємною ознакою наукової дискусії, тим більше, якщо вона стосується таких складних питань граматичної семантики.

Обґрунтованим вважаємо використання у монографії поняття *аспектуальна парадигма* (стор. 114), запропонованого в [Соколова 2009] (а також опис аспектуальних парадигм окремих дієслів). Наскільки нам відомо, це поняття на сьогодні не є поширеним у науковому обігу (крім згаданого у монографії поняття *фазової парадигми*, введеної Е. Я. Титаренко (2011), поняття «видова парадигма» використано також у В. Клімонова (2017), Е. Н. Сорокіна (2007) вводить поняття *аспектуальна парадигма*, але в іншому значенні – стосовно пропозиції і на рівні синтаксису). Між іншим, воно видається корисним і перспективним для розуміння структури і сутності категорії аспектуальності. Тезу про те, що кожній аспектуально релевантній групі базових дієслів (за першим значенням) притаманна власна структура типової аспектуальної парадигми, автор переконливо ілюструє описом аспектуальної парадигми конкретних дієслів та їх груп.

Особливий інтерес викликає четвертий розділ рецензованої монографії, в якому проаналізовано категорію аспектуальності українського дієслова у типологічному аспекті, зроблено спробу виявити риси, що відрізняють аспектуальну систему українського дієслова від відповідних систем у білоруській та російській мовах, а також визначено спільні особливості східнослов'янських мов на тлі інших слов'янських мов. Переконливим є поданий в книзі спільний реєстр значень для етимологічно споріднених східнослов'янських префіксів та суфіксів (Таб. 4.1 та 4.2), методика зіставлення типів відповідності та невідповідності засобів вираження видової співвідповідності у східнослов'янських мовах (стор. 150-152), порівняння семантичних типів видового протиставлення в українській, білоруській та російській мовах, аналіз фреймових структур аспектуальних ланцюжків окремих типів дієслів у типологічному аспекті, а також цікаві та тонкі спостереження щодо аспектуальних особливостей слов'янських мов у художньому перекладі. У цьому розділі систематизовано проблемні зони та намічено конкретні шляхи подальших зіставних досліджень на слов'янському мовному ґрунті.

Ще раз підкреслимо уважне та коректне ставлення автора до термінології, ретельне зіставлення різномовних термінів, зручне та наочне подання багатьох авторських класифікацій у табличній формі. Незважаючи на складність та неоднозначність поставлених проблем, текст монографії легко читати, він захоплює, оскільки в кожному параграфі відчувається особистий підхід, особисте бачення автора, небайдужість та відкритість до дискусії. Отже, перед нами – фундаментальна наукова розробка, довгоочікуване комплексне

дослідження аспектуальності українського дієслова, читання та обмірковування якого стане справжнім інтелектуальним задоволенням для аспектологів, фахівців з теорії граматики слов'янських мов, а також усіх, хто намагається досягнути глибинні закономірності мовного існування.

Бібліографія

- Герасимов, Д. В. (2015). Есть ли в русском языке категория вида? *Аспектуальная семантическая зона: Типология систем и сценарии диахронического развития*. Сб. статей V Международной конференции Комиссии аспектологии Международного комитета славистов. (С. 48–52). Киото: Университет Киото Сангё.
- Горбова, Е. В. (2015). Словоизменение или словообразование, или является ли русский вид «видом славянского типа»? *Аспектуальная семантическая зона: Типология систем и сценарии диахронического развития*. Сб. статей V Международной конференции Комиссии аспектологии Международного комитета славистов. (С. 60–69). Киото: Университет Киото Сангё.
- Климонов, В. Д. (2017). Лексические виды в русском языке: субкатегоризация и формальная манифестация. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Язык и литература*. 14(1). 56–75.
- Соколова, С. О. (2009). Словотвірна та аспектуальна парадигма дієслова: проблема співвідношення. *Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність*. Зб. доповідей Міжнар. наук. читань, присв. 70-річчю від дня народження чл.-кор. НАНУ, проф., д.ф.н. Н. Ф. Клименко. (С. 155-166). Київ.
- Сорокина, Е. Н. (2007). Варьирование моделей элементарных простых предложений по категории аспектуальности (на примере предложений с переходными глаголами, управляющими Род. п. без предлога). *Вестник НГУ. Серия История, филология*. 6 (2). 21–33.
- Титаренко, Е. Я. (2011). *Категория фазовости и вид русского глагола*. Симферополь: Доля.
- Храковский, В. С. (2015). Категория вид в русском языке: болевые точки. *Аспектуальная семантическая зона: Типология систем и сценарии диахронического развития*. Сб. статей V Международной конференции Комиссии аспектологии Международного комитета славистов. (С. 321–334). Киото: Университет Киото Сангё.
- Шелякин, М. А. (2008). *Категория аспектуальности русского глагола*. Москва: Издательство ЛКИ.

Олена Пчелінцева

Соколова Світлана. Аспектуальні категорії українського дієслова.

Монографія. Київ: «Книга-плюс», 2021. 224 с.

(Олена Пчелінцева)

Рецензована монографія С. О. Соколової присвячена малодослідженій і актуальній темі – аспектуальності українського дієслова та специфіці українських аспектуальних категорій порівняно з іншими слов'янськими і неслов'янськими мовами. І хоча, як зазначає у вступі сама авторка, пропонується праця не розв'язує всіх проблем української аспектології, вона є беззаперечним та вагомим внеском у побудову фундаменту цього наукового напрямку. У книзі подано нові факти, не відображені раніше в роботах українських і зарубіжних лінгвістів, використано численні текстові та словникові матеріали, теоретичні положення проілюстровано яскравими

прикладами з класичної та новітньої української літератури. Тема монографії важлива не лише для україністики, але й в широкому типологічному аспекті.

Sokolova Svitlana. Aspectual categories of Ukrainian Verb.

Monograph. Kyiv: Kniga-plus, 2021. 224 p.

(Olena Pchelintseva)

The reviewed monograph by S. A. Sokolova is devoted to a scarcely researched topic, that is, the aspectuality of the Ukrainian verb and the specificity of Ukrainian aspects in comparison with other Slavic and non-Slavic languages. The book is an unconditional and weighty contribution, which undoubtedly lays the foundation of this scientific direction. The publication presents new facts not previously reflected in the works by Ukrainian and foreign linguists, exploits numerous textual and dictionary materials, the theoretical provisions are illustrated by vivid examples of classical and contemporary Ukrainian literature. The topic of the monograph is not only important for Ukrainian studies, but in a broader typological aspect as well.

Відомості про автора

Пчелінцева Олена, доктор філологічних наук, завідувач кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету, Черкаси (Україна), e-mail: o.pchelintseva@chdtu.edu.ua

Pchelintseva Olena, Doctor of Philological Sciences, Head of the Ukrainian language and general linguistics Department, Cherkasy State Technological University, Cherkasy (Ukraine), e-mail: o.pchelintseva@chdtu.edu.ua

ORCID 0000-0003-4472-429X

IN MEMORIAM

ПАМЯТИ МИХАИЛА АЛЕКСЕЕВИЧА ШЕЛЯКИНА

19 декабря 2021 по предложению группы коллег и учеников видного лингвиста, специалиста по русской грамматике и аспектологии, автора широко известных научных трудов, справочников и пособий, доктора филологических наук профессора Михаила Алексеевича Шелякина, состоялся круглый стол его памяти (на платформе Zoom). В видеоконференции участвовали лингвисты из Эстонии, России, Финляндии, Латвии, Украины.

В этот день Михаилу Алексеевичу исполнилось бы 94 года. Однако вот уже 10 лет, как его нет с нами. Из данных ему судьбой 84 лет более сорока он прожил в Эстонии, где в 1975-1993 гг. заведовал кафедрой русского языка Тартуского университета.

Видеоконференция открылась кратким сообщением и презентацией Ирины Павловны Кюльмоя, когда-то аспирантки, коллеги, позднее профессора и заведующей кафедрой русского языка Тартуского университета, ныне эмеритус-профессора, о научном пути М. А. Шелякина.

Михаил Алексеевич родился 19.12.1927 г. в Орловской области, высшее образование получил в Орле, затем учился в аспирантуре в МГУ, где его научным руководителем был В. В. Виноградов. Кандидатская диссертация «Работа И. С. Тургенева над языком «Записок охотника» была защищена в 1954 г. с полугодовым опережением. Аспиранту удалось обнаружить часть цензурного экземпляра рукописи «Записок охотника», которая считалась бесследно утраченной. После защиты диссертации М. А. Шелякин начинает работать на кафедре русского языка в Таллинском педагогическом институте и обращается к вопросам исторического развития русского языка. В 1958 г. выходит его брошюра «Полногласные и неполногласные формы в современном русском языке», которую высоко ценят историки языка, поскольку полногласие рассматривается здесь во всех возможных аспектах – фонетическом, лексическом, историческом, грамматическом, стилистическом. Уже в этом проявляются такие значимые черты Шелякина-исследователя, как основательность, системность, всеобъемлющее и многостороннее внимание к объекту исследования. После Таллина Михаил Алексеевич работает в Новосибирске, Потсдаме, затем в Воронеже.

В 1960-е гг. он обращается к новой для себя научной теме – вопросам грамматики современного русского языка, пишет серию статей о приставочных глаголах, подготавливающих докторскую диссертацию

«Приставочные способы глагольного действия и категория вида в современном русском языке (К теории функционально-семантической категории аспектуальности)», которая была защищена в 1972 г. в Ленинградском университете. Оппонентами на защите были Ю. С. Маслов, А. В. Бондарко и А. М. Ломов.

В 1975 г. по приглашению ректора Тартуского университета, М. А. Шелякин переезжает из Воронежа в Тарту и начинает заведовать кафедрой русского языка. С этого времени оживляется научная деятельность кафедры. Шелякин продолжает в Тарту издание начатых им в Воронеже «Вопросов русской аспектологии», с 1977 по 1982 г. выходит шесть томов этой серии. В 1977 впервые за много лет при кафедре открылась очная аспирантура, стали регулярно издаваться ученые записки «Труды по русской и славянской филологии. Серия лингвистическая», под редакцией заведующего кафедрой вышло 13 томов (1977 – 1990).

В Тарту М. А. Шелякин готовит к изданию свою, наверно, самую известную книгу, написанную на основе докторской диссертации «Категория вида и способы действия русского глагола». Она выходит в Таллине в 1983 г. Позже, в 2006-2007 гг., он перерабатывает ее и дополняет, и в 2007 г. она переиздается в Москве.

Уже в Таллине, а затем в Потсдаме и в Тарту Шелякин обращается к теме преподавания РКИ. Особенно его интересуют глагольные категории, прежде всего – вид, но не только. На основе статьи о неопределенных местоимениях, получившей широкий резонанс, вырастает замысел небольшой, но глубокой книги «Русские местоимения» (1986), которая покоряет логичностью и обоснованностью определения местоимений как части речи, их классификации и объяснением семантики местоимений. Через три года выходит «Морфология современного русского языка», состоящая из трех частей: введение в морфологию, существительное и числительное. В ней очень важно введение в морфологию, в котором уже представлено описание системной организации морфологических категорий, соотношение морфологических и понятийно-языковых категорий, функциональная роль морфологических категорий в системе языка, что очень существенно также для типологических и контрастивных исследований языков. Можно сказать, что это, как и «Категория вида и способы действия русского глагола», – пролог к трудам по функциональной грамматике. В «Теории функциональной грамматики», издававшейся под редакцией А. В. Бондарко, есть главы, написанные М. А. Шелякиным: о способах действия в поле лимитативности (1987), о модально-аспектуальных связях (1990), о семантике неопределенно-личных предложений в связи с персональностью, о русских возвратных глаголах в общей системе отношений залоговости (1991). В то же время все эти работы готовят к написанию «Справочника по русской грамматике», сначала для изучающих русский язык как иностранный (1993), затем для носителей языка (2002). В 1989 г. в соавторстве с В. В. Лопатиным и И. Г. Милославским выходит вузовский учебник по морфологии «Современный русский язык. Теоретический курс», в котором Шелякину принадлежат разделы о прилагательном, местоимении, глаголе, наречии, служебных частях речи и междометии.

В 1993 г. по действующему тогда в Эстонии положению, М. А. Шелякин становится эмеритус-профессором (почетным профессором), но не обычным пенсионером. Он читает спецкурсы для студентов, вот лишь некоторые из них: принципы исследования в современной русистике (1999), проблемы функционального синтаксиса русского предложения (1989), актуальные нерешенные проблемы функциональной грамматики (1995 МГУ и Тарту) и др. Его приглашали читать лекции в различных университетах, он руководил магистрантами и докторантами. Под руководством Шелякина защищено три научных магистерских, 23 кандидатских и эстонских докторских диссертаций.

После выхода на пенсию его научная активность возросла, в этот период он написал целый ряд монографий и учебных пособий: «Функциональная грамматика русского языка» (2001, на основе подхода «от формы к функции»); «Язык и человек» (2002), которая вышла в переработанном издании в Москве в 2005 г.; «Русский инфинитив (морфология и функции)» (2006); «Объяснительный словарь непроверяемых орфограмм русского языка» (2009). Он обратился к новым областям, которые раньше не привлекали его внимания, в 2010 г. выходят «Очерки по прагматике русского языка». М. А. Шелякин – автор почти 200 трудов.

М. А. Шелякин ушел от нас 10 лет назад, 20 сентября 2011 г.

И. П. Кюльмоя напомнила о последнем совместном с М. А. Шелякиным докладе по виду глагола, который они успели обсудить, когда Михаил Алексеевич уже был в больнице. Доклад прозвучал на конференции в Падуе 4.10.2011. Вспоминая свое долговременное и плодотворное сотрудничество с научным руководителем и старшим коллегой и перефразируя известное высказывание, И. П. Кюльмоя пожалела об этой ставшей невозможной теперь «роскошью научного и человеческого общения», когда раздавался телефонный звонок и знакомый голос говорил: «Зайди как-нибудь, я хочу на тебе проверить кое-что».

Видеоконференция продолжилась выступлениями специалистов-аспектологов, коллег и учеников М. А. Шелякина.

Эмеритус-профессор университета Тампере (Финляндия) Ханну Томмола вспоминал свои встречи с М. А. Шелякиным, начавшиеся в 1982 г. с телефонного разговора и продолжавшиеся в течение почти 30 лет. Именно М. А. Шелякин посоветовал выбрать столь объемную тему диссертации, как «Аспектуальность в финском и русском языках», которую Ханну Томмола успешно защитил в 1986 г. Одним из оппонентов стал М. А. Шелякин. Проф. Томмола иллюстрировал свои воспоминания фотографиями из личного архива.

Татьяна Всеволодовна Рождественская рассказала о встречах в их доме (где часто останавливался М. А. Шелякин во время своих приездов в Ленинград / Петербург) Александра Владимировича Бондарко и М. А. Шелякина, об обсуждении ими проблем функциональной грамматики, готовящихся к печати книг М. А. Шелякина. По приглашению Шелякина, проф. А. В. Бондарко читал спецкурс в Тартуском университете, бывал оппонентом у его аспирантов и очень высоко ценил работы М. А. Шелякина, которые и сейчас используют преподаватели-грамматисты СПбГУ.

Елена Николаевна Ремчукова, профессор РУДН (Москва), назвала книгу М. А. Шелякина о категории вида и способах действия русского глагола путеводителем в море аспектологической литературы, дающим ответ на многие вопросы начинающего аспектолога. Ее научный руководитель проф. В. В. Лопатин выбрал М. А. Шелякина оппонентом Е. Н. Ремчуковой на защите кандидатской диссертации, послужившей началом многолетних научных контактов и тесного сотрудничества.

Ольга Геннадьевна Ровнова, старший научный сотрудник ИРЯ им. В. В. Виноградова РАН (Москва), занимавшаяся проблемами актуальности в русских говорах, отметила как постоянную готовность Михаила Алексеевича помочь в решении научных вопросов, так и теплое человеческое отношение к ней.

Елена Васильевна Петрухина, профессор МГУ, говорила о том, что во многих научных работах опиралась на труды М. А. Шелякина по виду глагола, но еще и в связи с залогом и возвратностью, особенно при анализе автоматизированных действий типа *двери закрылись*, при актуализации субъектных и объектных значений *мне работается*. Она подчеркнула также важность определения Шелякиным инвариантного значения формы настоящего времени как «открытого бытия», доступного для наблюдения, контроля, воздействия говорящему.

Елена Эдуардовна Пчелинцева, зав. кафедрой украинского языка и общего языкознания Черкасского государственного технологического университета, сказала, что именно работы М. А. Шелякина дали ей ключ к научной идее, который долго не удавалось найти на основе собранного материала и имеющейся гипотезы. Помогла в этом классификация способов действия глагола М. А. Шелякина, которая дала возможность понимать и анализировать русские, украинские и польские имена действия, а также материал других славянских языков.

Выступавшие на круглом столе говорили о значении работ М. А. Шелякина (А. М. Кузнецов, Даугавпилсский университет; Е. Я. Титаренко, Таврический университет; Ю. Софронова, научный консультант портала Грамота.ру), тартуские и таллинские коллеги вспоминали с большой теплотой о встречах у него дома и общении с ним, его готовности помочь в решении научных и организационных проблем, спокойном характере (С. Б. Евстратова, В. П. Щаднева, Е. Сивенкова).

В заключительном выступлении эмеритус-доцента Елизаветы Илмаровны Костанди (Тарту) прозвучало приветствие от долговременной заведующей отделением славистики проф. Л. Н. Киселевой, отметившей, что М. А. Шелякина ценили не только лингвисты, но и кафедра русской литературы. Елизавета Илмаровна показала фото кабинета М. А. Шелякина, в котором бывали многие из участников круглого стола, и рассказала о том, как М. А. Шелякин стал ее научным руководителем, хотя в то время не занимался прагматикой советского газетного текста, которой была посвящена ее диссертация. Тем не менее, его руководство было полезным, возможно, не только для аспирантки. В «Очерках по прагматике» – последней прижизненной книге М. А. Шелякина – представлен фундаментальный системный подход к теме, умение освоить новую для себя область, несмотря на уже преклонный возраст.

По просьбе участников, И. П. Кюльмоя показала фотографии из своего и семейного архива Шелякиных, что было встречено с большим интересом.

По мнению участников, круглый стол прошел как встреча друзей, тепло вспоминавших своего учителя и коллегу.

(Материалы предоставлено Ириной Кюльмоя)

Резюме

ПАМ'ЯТІ МИХАЙЛА ОЛЕКСІЙОВИЧА ШЕЛЯКІНА

19 грудня 2021 року на пропозицію групи колег та учнів всесвітньо відомого лінгвіста, спеціаліста з граматики та аспектології, автора талановитих наукових праць, довідників та посібників, доктора філологічних наук професора Михайла Олексійовича Шелякіна, відбувся круглий стіл його пам'яті (на платформі Zoom). У відеоконференції взяли участь лінгвісти з Естонії, Росії, Фінляндії, Латвії, України. Цього дня Михайлу Олексійовичу виповнилося б 94 роки. Проте вже 10 років, як його немає з нами. З подарованих йому долею 84 років понад сорок він прожив в Естонії, де в 1975-1993 гг. працював у Тартуському університеті.

У презентації Ірини Павлівни Кюльмоя, колись аспірантки, колеги, пізніше професора та завідувачки кафедри російської мови Тартуського університету, нині емерітус-професора, було окреслено науковий шлях М. А. Шелякіна, його головні наукові досягнення, його наукові праці головними з яких стали «Категорія виду та роди дії російського дієслова» (1983), «російські займенники» (1986), розділи у «Теорії функціональної граматики» про роди дії у полі лімітативності (1987), про модально-аспектуальні зв'язки (1990) тощо, «Довідник з російської граматики» (1993), «Нариси з прагматики російської мови» (2010), а також низка інших монографій та навчальних посібників. М. А. Шелякін – автор майже 200 праць. Під його керівництвом захищено 23 кандидатські та естонські докторські дисертації.

Abstract

IN MEMORY OF MIKHAIL ALEKSEEVICH SHELYAKIN

On December 19, 2021, at the suggestion of a group of colleagues and students of a prominent linguist, an expert in Russian grammar and aspectology, the author of widely known research publications, reference books and manuals, Doctor of Philology Professor Mikhail Alekseevich Shelyakin, a round table was held in dedication to his memory (on the Zoom platform). Linguists from Estonia, Russia, Finland, Latvia, and Ukraine took part in the video conference.

On this very day Mikhail Alekseyevich would have turned 94, had not he died 10 years ago. Out of 84 years allotted to his life, he spent forty years in Estonia, where he chaired the Russian language department at the University of Tartu from 1975 to 1993.

A presentation by Irina Kulmoya, former post-graduate student, colleague, later professor and head of the Russian language department of the University of Tartu,

now Emeritus professor, dwelt on M. A. Shelyakin's scientific path, his scientific pursuits and achievements, his scientific works such as "Category of Aspect and Aktionsart of the Russian Verb" (1983), "Russian Pronouns" (1986), chapters in "Theory of Functional Grammar" about Aktionsart in the field of limitativeness (1987), The chapters in "The Theory of Functional Grammar" on modal-aspectual relations (1990), on Russian reflexive verbs in the general system of voice relations (1991), "Handbook of Russian Grammar" (1993), "Essays on Pragmatics of the Russian Language" (2010), as well as a number of other monographs and textbooks. M. A. Shelyakin is the author of almost 200 works. Twenty-three PhD and Estonian doctoral theses were defended under his supervision.

Відомості про автора

Кюльмоя Ирина, кандидат філологічних наук, професор-емеритус Відділення слов'янської філології Тартуського університету (Тарту, Естонія), e-mail: irina.kulmoja@ut.ee
Külmoja Irina, D. in Philology, Prof. Emeritus, Department of Slavic Philology, University of Tartu (Tartu, Estonia), e-mail: irina.kulmoja@ut.ee

АНОНСИ НОВИХ ВИДАНЬ

Лариса Пятковська, Олена Деньга

TEXTBOOK «WELCOME TO UKRAINE»
Piatkovska L., Pchelintseva O., Denga O., Isaienko T.

ПІДРУЧНИК-РОЗМОВНИК «WELCOME TO UKRAINE»
Пятковська Л. В., Пчелінцева О. Е., Деньга О. А., Ісаєнко Т. В.

«Welcome to Ukraine» – підручник-розмовник, призначений для іноземців, які починають вивчення української або російської мови у своїй країні чи в Україні і яких цікавить культура та традиції нашої країни. Граматичні коментарі та інформація культурознавчого характеру подано англійською або французькою, китайською, арабською, турецькою та польською мовами.

В основі вивчення матеріалу – комунікативний підхід, теми обрано відповідно до потреб студентів-іноземців, а також бізнесменів, туристів та усіх, хто має потребу у спілкуванні з жителями України. Використана сучасна активна лексика, показано реалії українського життя.

Книга містить такі розділи:

1. «Cultural moments» (інформація з ілюстраціями про традиції та особливості культури України).
2. «Survival Ukrainian» (курс української мови: лексика, граматики, вправи на закріплення лексики і граматики, діалоги).
3. «Ukrainian songs» (популярні українські пісні та їхній переклад англійською мовою).
4. «Survival Russian» (курс російської мови: лексика, граматики, вправи на закріплення лексики і граматики, діалоги).
5. Grammar Reference books (Ukrainian, Russian).
6. Аудіоматеріали двома мовами (додаток до підручника).

Запропоновані до вивчення теми:

1. Знайомство. 2. Їжа. Ресторан. Магазин. 3. Орієнтація у часі. Погода.
4. Орієнтація у місті. 5. Транспорт. 6. Подорож. 7. Покупки. Магазин.
8. Здоров'я. 9. Телефон. Інтернет.

Новий підручник-розмовник – це сучасний інтенсивний курс української (російської) мови розрахований на людей будь-якого віку, які

© Пятковська Л., Деньга О., 2021

починають вивчати мову з нуля. Лексика дає можливість розпочати спілкування з перших годин роботи з підручником. У курсі граматики представлені всі частини мови, які вводяться порційно в кожній темі у процесі вивчення необхідних комунікативних одиниць.

Кожний урок надає необхідну лексику, граматику та матеріал для роботи над вимовою для виконання поставленого комунікативного завдання. Кожна розмовна тема містить аудіо-додаток з новою лексикою, а також супроводжується культурологічними коментарями. До лексичних тем дібрані пісні, які містять нову лексику або культурологічні моменти. Організація матеріалу вже з перших уроків дозволяє на мінімальному рівні висловити власну думку, взяти участь у дискусії, і все це на «живій» граматично правильній мові.

У підручнику використано оригінальні ілюстрації і подано елементи інфографіки, які мають не стільки естетичне, скільки інформаційне навантаження, що значно спрощує процес сприйняття поданого матеріалу, допомагає іноземним студентам розширити словниковий запас, краще зрозуміти кроскультурні моменти, адаптуватися до нового мовного оточення.

Наведемо окремі приклади змісту основної частини підручника «Survival Ukraine», «Survival Russian».

Тема 1. Getting Acquainted. Знайомство. Знакомство.

Ілюстрація допомагає у роботі з такими завданнями:

1. Закріплення вивченої лексики: *тато, мама, брат тощо*.
2. Кроскультурний момент: знайомство з типовими українськими чоловічими і жіночими іменами, формою вживання цих імен.
3. Завдання з елементом творчості: *Дивіться на малюнок, розкажіть про професії цих людей та їх хобі*. Студенти складають розповідь про свою сім'ю (вказують вік, професію, кажуть, де працює і чим займається кожен родич у вільний час та ін.). Вивчений раніше матеріал служить базою для написання такого тексту, який пропонується вивчити для монологічної презентації на усному іспиті у кінці семестру.

Тема 3. Time. Weather. Час. Погода. Время. Погода.
Ілюстрація «Зима»

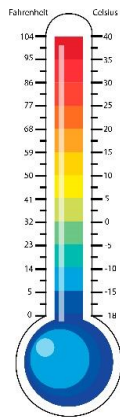
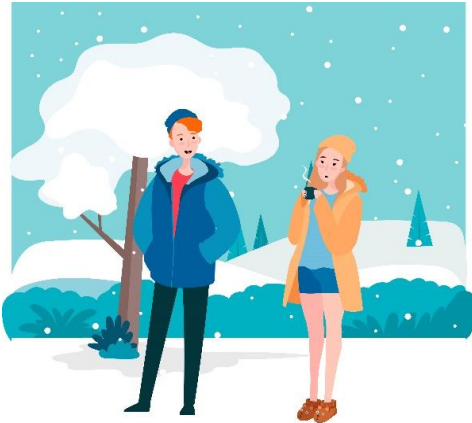

Table2. Temperature - Celsius - Fahrenheit

Тему ілюструє таблиця, яка відповідає на такі запитання: 1. Який зараз сезон? 2. Який зараз місяць? 3. Яка сьогодні погода? 4. Яка сьогодні температура?

Аналогічний малюнок-таблиця використовують під час вивчення теми «Магазин»:

Тема 7. Shopping. Магазин. Магазин.

Таблиця розмірів:

Table3: Table of size

European size	International size	Russian size
34	XS	40
36	S	42
36-38	S/M	42-44
38	M	44-46
38-40	M/L	46-48
40	L	48
40-42	L/XL	48-50
42	XL	50
42-44	XXL	52

Кожна частина підручника супроводжується коментарями в додатку «Cultural moments». Наприклад:
Тема 2. «Food. Їжа. Еда».
Ілюстрація «Ринок»

Ця ілюстрація візуально підкріплює пропоновану в тексті інформацію, має кроскультурний характер, показує реалії сучасного українського життя. Таблиця мір і ваги, додана до малюнка, має довідковий характер.

Table1. Table of weights and measures

Фунт(торговый)	453,6г
Фунт(аптечный)	373,2г
Унция	28,35г
Драхма(Англия)	1,77г
Гран	64,8мг

Тема 8. «Health. Здоров'я. Здоров'є».
 Ілюстрація «Народні методи лікування».

Sickness	Remedy
cold	hot tea with lemon boiled milk with honey, butter, baking soda garlic 100 grams of gorilka
sore throat	alcohol compress
cough	mashed -potato compress
temperature	hot tea with raspberry jam
runny nose	nose drops made from honey, onion juice and water a hot hard-boiled egg held to the bridge of your nose
indigestion	rise porridge dry fruit compot half of glass of nut extract in alcohol Page31

Таблиця-ілюстрація про народні методи лікування деяких хвороб допомагає краще зрозуміти ставлення до цієї проблеми і може стати початком дискусії з цієї теми.

Частиною кожної теми в розділі «Cultural moments» є інформація про традиції і деякі «забобони», властиві деякій частині українців. Тут також присутні елементи інфографіки.

Наприклад: Тема 6. Traveling. Подорож. Путешествие.

Ілюстрація «Подорож».

Ілюстрація візуально підкріплює інформацію, подану в тексті, і допомагає краще пояснити причини традиції посидіти перед дорогою.

Використання інфографіки підвищить мотивацію, допоможе розширити словниковий запас, краще зрозуміти крос-культурні моменти, адаптуватися до нового мовного оточення.

Підручник може бути використаний як для роботи з викладачем, так і для індивідуального навчання у будь-якому віці, він дає можливість комфортного перебування в новому мовному середовищі з перших днів життя в Україні.

Резюме

Пятковська Лариса, Деньга Олена

ПІДРУЧНИК-РОЗМОВНИК «WELCOME TO UKRAINE» Пятковська Л. В., Пчелінцева О. Е., Деньга О. А., Ісаєнко Т. В.

«Welcome to Ukraine» – підручник-розмовник, призначений для іноземців, які починають вивчення української або російської мови в своїй країні чи в Україні і які цікавляться культурою та традиціями нашої країни. Граматичні коментарі та інформація культурознавчого характеру подано англійською або французькою, китайською чи арабською, турецькою чи польською мовами. В основі вивчення матеріалу – комунікативний підхід, теми обрано відповідно до потреб студентів-іноземців, а також бізнесменів, туристів та усіх, хто має потребу у спілкуванні з жителями України.

Книга містить такі розділи:

1. «Cultural moments» (інформація з ілюстраціями про традиції та особливості культури України).
2. «Survival Ukrainian» (курс української мови: лексика, граматики, вправи на закріплення лексики і граматики, діалоги).
3. «Ukrainian songs» (популярні українські пісні і їхній переклад англійською мовою).
4. «Survival Russian», (курс російської мови: лексика, граматики, вправи на закріплення лексики і граматики, діалоги).
5. Grammar Reference books (Ukrainian, Russian).
6. Аудіоматеріали двома мовами (додаток до підручника).

Запропоновані до вивчення теми:

1. Знайомство. 2. Їжа. Ресторан. Магазин. 3. Орієнтація в часі. Погода.
4. Орієнтація у місті. 5. Транспорт. 6. Подорож. 7. Покупки. Магазин.
8. Здоров'я. 9. Телефон. Інтернет.

У підручнику використано оригінальні ілюстрації і подано елементи інфографіки, які мають не стільки естетичне, скільки інформаційне навантаження, що значно спрощує процес сприйняття поданого матеріалу, допомагає іноземним студентам розширити словниковий запас, краще зрозуміти крос-культурні моменти, адаптуватися до нового мовного оточення. Підручник може бути використаний як для роботи з викладачем, так і для індивідуального навчання.

Abstract

Piatkovska Larysa, Denga Olena

TEXTBOOK «WELCOME TO UKRAINE»

Piatkovska L., Pchelintseva O., Denga O., Isaienko T.

«Welcome to Ukraine» is a textbook designed for foreigners who are beginning to study Ukrainian or Russian in their country or in Ukraine and who are interested in the culture and traditions of our country. Grammatical comments and information of a cultural nature are provided in English or French, Chinese or Arabic, Turkish or Polish.

The study is based on a communicative approach, the topics are chosen according to the needs of foreign students, as well as businessmen, tourists and all those who need to communicate with the people of Ukraine.

The book contains the following sections:

1. «Cultural moments» (information with illustrations about the traditions and features of Ukrainian culture).
2. «Survival Ukrainian» (Ukrainian language course: vocabulary, grammar, exercises to consolidate vocabulary and grammar, dialogues).
3. «Ukrainian songs» (popular Ukrainian songs and their translation into English).
4. «Survival Russian», (Russian language course: vocabulary, grammar, exercises to consolidate vocabulary and grammar, dialogues).
5. Grammar Reference books (Ukrainian, Russian).
6. Audio materials in two languages (appendix to the textbook).

Proposed to study the topic:

1. Acquaintance. 2. Food. Restaurant. Shop. 3. Orientation in time. Weather.
4. Orientation in the city. 5. Transport. 6. Travel. 7. Shopping. Shop. 8. Health.
9. Phone. Internet.

The textbook uses original illustrations and provides elements of infographics, which have not so much aesthetic as information load, which greatly simplifies the process of perception of the material, helps foreign students to expand vocabulary, better understand cross-cultural issues, adapt to new language environments.

This textbook-phrasebook is a modern intensive course of Ukrainian (Russian) language designed for people of all ages who are starting to learn the language from scratch.

The offered vocabulary gives the chance to begin communication from the first hours of work with the textbook.

The grammar course presents all parts of speech, which are introduced in portions in each topic in the study of the necessary communicative units.

Each lesson provides the necessary vocabulary, grammar and material to work on pronunciation within the communicative task. Each conversational topic contains an audio application with new vocabulary, and is accompanied by culturological comments. Songs that contain new vocabulary of this topic or culturological moments are selected for each lexical topic. The organization of the material from the first lessons allows expressing one's opinion at the minimum

level, to take part in the discussion, and all this in "living" grammatically correct language.

The textbook can be used both for work with the teacher, and for individual training.

Відомості про авторів

Пятковська Лариса Володимирівна, викладач української та російської мови Корпусу Миру США в Україні. Фасилітатор з питань краєзнавства та культурної адаптації волонтерів, e-mail: lpiatkovska@yahoo.com

Piatkovska Larysa, United States Peace Corps Ukraine, Language/Cultural Facilitator for Response Volunteers, e-mail: lpiatkovska@yahoo.com

Деньга Олена Анатоліївна, старший викладач кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси, Україна, e-mail: helen_15_8@hotmail.com

Denga Olena, Senior Lecturer of the Department of Ukrainian Language and General Linguistics Cherkasy State Technological University. Ukraine, Cherkassy, e-mail: helen_15_8@hotmail.com

ET CETERA (есеї, роздуми, враження)

Людмила Береза

ІСПИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ

Саме так звучить заголовок офіційної сторінки Національної комісії зі стандартів державної мови. Дійсно, іспит на рівень володіння державною мовою особами, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, видається своєчасним та актуальним, передовсім, зважаючи на Постанову Кабінету Міністрів України від 06 листопада 2019 року № 911 «Деякі питання Національної комісії зі стандартів державної мови» та Концепцію державної мовної політики, затверджену Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010, яка визначає стратегічні пріоритети в подоланні спричинених багатомовною асиміляційною політикою колонізаторів та окупантів деформацій національного мовно-культурного і мовно-інформаційного простору та відповідно до якої повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження ідентичності української нації та зміцнення державної єдності України. Іспит покликаний забезпечити виконання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» щодо підтримки української мови шляхом сприяння володінню українською мовою громадянами України; застосуванню української мови відповідно до вимог українського правопису та інших стандартів державної мови. Не менш вагомим аргументом актуальності іспиту, вважаємо, є можливість у такий спосіб відновити престиж державної мови та запровадження нової державної мовної культури.

Так, у липні 2021 року стартувала іспитова версія 1.0 тривалістю 2 години. Для претендентів на посаду державного службовця тестування проходило за чотирма блоками:

- 1) культура мови (24 тестові завдання);
- 2) читання (20 тестових завдань);
- 3) письмо (одне завдання відкритого типу);
- 4) говоріння (два завдання відкритого типу).

Іспит на визначення рівня володіння державною мовою 2.0 для виконання службових обов'язків за оновленою процедурою розпочався 12 серпня 2021 року. Версія 2.0 покликана спростити процедуру іспиту, зокрема було змінено час, відведений для його складання. Тепер тривалість іспиту становить 30 хвилин. Це вплинуло на структуру іспитової роботи – Комісія трансформувала письмовий блок іспитової роботи та оптимізувала набір завдань. Письмова частина, що складається з тестів, стала складнішою, оскільки було скорочено кількість тестових завдань до 29. Усна частина містить одне завдання – монолог.

© Береза Л., 2021

Під час іспиту особи, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, мають продемонструвати високий рівень сформованості комунікативної компетентності, яка виявляється у здатності вільно користуватися мовою в різних видах мовленнєвої діяльності. Для перевірки сформованості комунікативної діяльності претендента іспитова робота містить завдання на читання, письмо й говоріння. Ступінь розуміння прочитаного дозволяє оцінити рівень сформованості рецептивних умінь претендента, а результати завдань на письмо та говоріння свідчать про рівень сформованості продуктивних умінь особи.

Аби оцінити обсяг знань з української мови осіб, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, у Черкаській області, нами було проведено експериментальне дослідження. Протягом трьох місяців (від вересня до грудня) на базі Черкаського державного технологічного університету здійснювалася підготовка претендентів до іспиту. У процесі підготовки викладачі надавали консультацію щодо технічних особливостей іспитового процесу, а також перевіряли комунікативну здатність особи, визначали її лексичний діапазон, ступінь вправності у застосуванні граматичних структур, а також обізнаність зі стратегіями ведення усного та письмового офіційного спілкування, які відповідають рівню вільного володіння державною мовою першого ступеня та рівню вільного володіння державною мовою другого ступеня відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» з урахуванням рекомендацій Ради Європи з мовної освіти. В експерименті взяли участь 4 групи різних за віком (від 30 до 55 років), за рівнем освіти, за професійною діяльністю (юристи, військові, лікарі, діловоди, освітяни), за соціальним статусом (які мають роботу та безробітні). Загальна кількість респондентів становила 27.

Під час перевірки навичок монологічного мовлення нами було встановлено, що всі 27 претендентів чітко розуміють завдання, мають власну думку щодо зазначеної теми.

Критерії оцінювання	Розуміння завдання	Вираження власної думки	Послідовність викладу	Словниковий запас	Вимова і темп мовлення	Синтаксична правильність	Правильність уживання форм	Самовираження
Кількість респондентів, у яких критерій дотриманий повністю	27	27	26	18	25	17	25	25
% від загальної кількості	100%	100%	96%	67%	93%	63%	93%	93%

Найбільше труднощів були пов'язані зі словниковим запасом, зокрема мовлення 67% осіб містило росіянізми, тавтології, спостерігалось недоречне вживання іншомовних слів. Послідовність викладу була порушена лише в 4% респондентів: висловлення було нелогічним або відсутній причиново-наслідковий зв'язок компонентів повідомлення. У 7% претендентів були порушені вимова і темп мовлення, як-от: нормативне наголошування загальноновживаних слів, вимова дзвінких та шиплячих. Синтаксична правильність не відповідала нормам у 37% респондентів. Спостерігалось одноманітне вживання синтаксичних структур та недотримання правил керування. 7% претендентів припускалися помилок у творенні відмінкових форм та щодо вживання ступенів порівняння. Окрім того, близько 7% респондентів не впоралися з критерієм самовираження, зокрема з використанням логічного наголосу, вставних слів, експресивних засобів, застосуванням невербальних засобів.

Під час перевірки письмової частини нами було встановлено, що завдання на визначення близьких чи протилежних за значенням слів не викликали труднощів у претендентів на посаду держслужбовців.

Поширеною помилкою було поєднання паронімів із запропонованими словами. «Особовий» рахунок чи «особистий»? «Воєнна» підготовка чи «військова»? 20 респондентів (74%) не впоралися з цим завданням. Слова, що становлять паронімічний ряд, переважно співвідносяться в логічному та смисловому плані, що стає причиною їх змішання в мовленні. Проте необхідно враховувати, що пароніми, які входять до пари, поєднуються з різним набором слів.

До типових помилок належать неправильне визначення синтаксичних зв'язків числівника з іменником та ненормативність фіксації числівника в ділових документах, наприклад:

(1) Позначте речення, у якому правильно вжито всі слова та форми:

- А Відстань між селами приблизно два з половиною кілометри.
- Б Упродовж місяця запити надіслало двадцять два громадянини.
- В Поряд із будівлею виділили десять і три десятих квадратних метри.
- Г Цьогоріч місто святкує чотириста п'ятдесят роки від його заснування.

Для 78% претендентів таке завдання виявилось нелегким, проте для 89% респондентів найскладнішими видалися вправи на редагування, наприклад:

(2) Позначте рядок, у якому речення потребує виправлення:

- А Вислухавши звіт доповідача, експерти констатували збільшення обсягів транзитних потоків через територію держави.
- Б Заслухавши ідеї програмістів, представники компанії збільшили видатки на реалізацію інноваційних проєктів.
- В Дякуючи талановитій молоді, цьогоріч багато перспективних проєктів запрацювало успішно.
- Г Допомагаючи одне одному, співробітники відділу зможуть підвищити показники ефективності.

(3) Позначте речення, у якому порушено точність висловлювання:

- А Рівнозначна посада – це посада державної служби, яка належить до однієї підкатегорії посад державної служби.

Б Поліція в Україні є органом влади, який забезпечує охорону прав і свобод людини, протидіє злочинності, підтримує безпеку і порядок.

В Посадовець не змінив свого ставлення до проблем відшкодування матеріальних збитків, які пов'язані з неправильним оформленням документів.

Г У діловій сфері поступово утверджується виразно індивідуалізоване мовлення, яке розкриває сутність особистості, її інтелект, культуру, освіченість.

Такими ж проблемними для респондентів стали завдання на визначення висловів, **які відповідають нормам культури мови, наприклад:**

- (4) **А** вносити питання на розгляд
Б заключати договір з організацією
В зберігати за собою право
Г залучати додаткові ресурси
Д одержувати товар по накладній
Е задовольняти вимоги в значній мірі

Зауважимо, що лише 70% осіб впоралися з завданнями на творення дієприкметників та використання дієслівних форм у діловому тексті, як-от:

- (5) **Позначте три речення, які потребують виправлення:**

А Подаючи декларацію вчасно, державний службовець виконує норму закону.

Б Подавши декларацію вчасно, державний службовець виконує норму закону.

В Державний службовець, який подав декларацію вчасно, виконав норму закону.

Г Державний службовець, подавши декларацію вчасно, виконав свій обов'язок.

Д Вчасне подання декларації є виконанням норми закону з боку кожного державного службовця.

Е Державний службовець, подаючи декларацію вчасно, виконує норму закону.

Варто зазначити, що 67% претендентів продемонстрували гарне розуміння фразеологізмів. Для 74% респондентів не викликали труднощів завдання на поєднання іншомовних слів з українськими відповідниками та розстановку розділових знаків.

Отже, результати експерименту акцентують теми, на які варто звернути особливу увагу під час підготовки особам, що складають іспит на володіння державною мовою. Пам'ятаймо, що формування високоінтелектуальної та національно свідомої особистості неможливе без досконалого володіння рідною мовою. А, як зазначав **Франсуа Вольтер, свою мову треба вчити все життя!**

Abstract

Bereza Liudmyla

**EXAM AS A TOOL FOR A NEW STATE LANGUAGE CULTURE
IMPLEMENTATION**

The scientific review is devoted to the examination of the state language proficiency level by persons who are obliged to know the state language and use it in the performance of official duties. The relevance and timeliness of testing the language skills of Ukrainians are substantiated. The dynamics of changes in exam versions 1.0 and 2.0 is considered. The legal bases of activity and innovations of the National Commission on State Language Standards are given. Exam tasks are analyzed and typical mistakes of respondents are characterized. The results of the experiment are presented, which emphasize the topics that should be paid special attention to during the preparation of persons who take the exam for proficiency in the state language.

Відомості про автора

Береза Людмила, кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси (Україна), e-mail: abtschinez@ukr.net

Bereza Liudmyla, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Lecturer at the Ukrainian language and general linguistics Department in Cherkasy State Technological University, Cherkasy (Ukraine), e-mail: abtschinez@ukr.net

Мирослава Чепурна

ПЕРЕКЛАД ТА МІЖНАРОДНА КОМУНІКАЦІЯ

Уже більш як 60 років Черкаський державний технологічний університет готує фахівців за широким спектром сучасних спеціальностей: з природничих наук, математики та статистики, інформаційних технологій, механічної, електричної та енергетичної інженерії, робототехніки, автоматизації та приладобудування, електроніки та телекомунікацій, хімічної та харчової технології, транспорту, гуманітарних наук, соціальних та поведінкових наук, управління та адміністрування, архітектури та будівництва, сфери обслуговування.

Стрімкий розвиток міжнародних відносин, зацікавленість представників європейського бізнесу у співпраці з українськими організаціями зумовлює високий попит на професії, пов'язані зі знанням іноземних мов. З кожним роком потреба на перекладачів зростає, а тому дедалі більше зростають і вимоги до їх професійної компетентності. Сьогодні перекладач – це спеціаліст, який знає культуру інших народів, принципи та правила спілкування представників різних країн, отже, найважливішим стає розвиток комунікативних умінь. Комунікація є однією з найважливіших складових сучасного багатонаціонального мультикультурного суспільства. Комунікація надзвичайно важлива в міжособистісних відносинах, інформаційному обміні й процесах прийняття рішень, не кажучи вже про управлінські функції планування, організації й контролю. Надзвичайно важливо грамотно й точно висловлювати свої думки, вміти досягати порозуміння з представниками різних країн та культур у розв'язанні складних професійних завдань.

Саме тому на факультеті гуманітарних технологій цього року запроваджена нова освітньо-професійна програма **«Переклад та міжнародна комунікація (німецька та англійська мови)»**. Родзинка цієї програми – розвиток перекладацьких умінь разом з розвитком комунікативних компетентностей.

Враховуючи потреби ринку праці та високий попит на перекладачів саме з німецької мови (не лише в центральному регіоні, а й в усій країні), випускова кафедра іноземних мов та міжнародної комунікації пропонує студентам, які вивчали у школі англійську мову, з першого курсу вступити до німецької групи і вивчати німецьку мову «з нуля». Вивчення англійської – як другої іноземної мови – продовжуватиметься з другого курсу. У процесі навчання студенти опановують різноманітні види усного та письмового

© Чепурна М., 2021

перекладу науково-технічних, економічних, суспільно-політичних текстів, ділових паперів, а також текстів у сфері інформаційних технологій. Дуже важливим є блок дисциплін з розвитку міжкультурної і міжнародної комунікації, проведення міжнародних переговорів, організації, проведення та перекладу конференцій тощо. Програма спрямована на формування широкого світогляду майбутніх фахівців, на розвиток умінь успішно орієнтуватися у сучасному інформаційному світі. Під час навчання студенти братимуть участь у програмах міжнародних стажувань та студентських обмінів на базі підписаних угод ЧДТУ з вітчизняними та зарубіжними ЗВО.

Випускники зможуть вільно здійснювати іншомовну комунікацію, працювати експертами, консультантами, референтами у державних, комерційних і суспільних структурах, співробітниками у відділах зовнішніх та зовнішньо-економічних зв'язків, консультантами керівників у сфері міжнародної комунікації, референт-перекладачами, фахівцями з міжнародної комунікації. Усе це дозволить молодим людям бути конкурентоспроможними, отримати широкий доступ до працевлаштування як на вітчизняному, так і на міжнародному ринку праці.

Отже, запрошуємо на навчання!

Myroslava Cherpurna

TRANSLATION AND INTERNATIONAL COMMUNICATION

For more than 60 years Cherkasy State Technological University has been training specialists in a wide range of modern specialties: natural sciences, mathematics and statistics, information technology, mechanical, electrical and energy engineering, robotics, automation and instrumentation, electronics and telecommunications, chemical, food and transport technology, humanities, social and behavioral sciences, management and administration, architecture and construction, services.

The rapid development of international relations, the interest of European business representatives in cooperation with Ukrainian organizations leads to a high demand for professions related to foreign languages. The need for translators is growing every year, so the requirements for their professional competence are growing. Today, a translator is a specialist who knows the culture of other peoples, the principles and rules of communication of representatives of different countries; therefore, the most important thing is the development of communication skills. Communication is one of the most important components of a modern multinational and multicultural society. It is crucial in interpersonal relationships, information exchange and decision-making processes, not to mention the managerial functions of planning, organization and control. It is necessary to express your thoughts competently and accurately, to be able to reach mutual understanding with representatives of different countries and cultures in solving complex professional problems.

That is why a new educational and professional program "Translation and International Communication (German and English)" has been introduced at the Faculty of Humanitarian Technologies this year. The highlight of this program is the

development of translation skills together with the development of communicative competencies.

Taking into account the needs of the labor market and the high demand for German translators (not only in the central region, but throughout the country), the Department of Foreign Languages and International Communication offers students who studied English at school to enter the German group and learn German from scratch. The study of English as a second foreign language will continue from the second year. In the process of learning, students master various types of interpretation and translation of scientific and technical, economic, socio-political texts, business papers, as well as texts in the field of information technology. The block of disciplines on development of intercultural and international communication, carrying out of international negotiations, the organization and translation of conferences, etc. is very important too. The program is aimed at forming a broad worldview of future professionals, the development of skills to successfully navigate in the modern information world. During their studies, students undergo an annual internship, and can also participate in exchange programs and the "double diploma" program on the basis of signed agreements of ChSTU with Ukrainian and foreign universities.

Graduates are free to communicate in foreign languages, work as experts, consultants, clerks in governmental, commercial and public structures, employees in the departments of foreign economic relations, consultants and managers in the field of international communication, translators, and specialists in international communication. All this will allow young people to be competitive, to gain wide access to employment in both Ukrainian and international labor markets.

So, welcome to ChSTU!

Відомості про автора

Чепурна Мирослава, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси (Україна)

Chepurna Myroslava, Candidate of Pedagogical Sciences, PhD, Associate Professor, Head of the Department of Foreign Languages and International Communication, Cherkasy State Technological University, Cherkasy (Ukraine)

**Вимоги до публікації у міжнародному науковому журналі
"LANGUAGE: Codification • Competence • Communication"
("Мова: кодифікація, компетенція, комунікація")**

Стаття має бути чітко структурована й містити такі рубрики:

- Вступ (Introduction).
- Теоретичне підґрунтя (Theoretical background) (може складатися з кількох підрубрик).
- Методи та матеріал дослідження (Methods).
- Результати дослідження (Results and discussion).
- Висновки (Conclusions).

Рукописи (орієнтовний обсяг – 20–40 тис. знаків) подають через сайт movacom.chdtu.edu.ua (Open Journal System) в електронному варіанті в редакторі Microsoft Word (Times New Roman, розмір – 10,5, міжрядковий інтервал – 1, абзац – 1 см, береги: верхній – 2 см, лівий – 1,9 см, правий – 6,5 см, нижній – 6 см) у форматі doc. Без переносів у словах.

Перед основним текстом статті зазначають такі дані:

- УДК (JEL Classification code) ліворуч, звичайним шрифтом;
- ім'я та прізвище автора (рядковими літерами, напівжирний шрифт, ліворуч);
- назва статті (відцентрована, розмір 14, жирний шрифт, великі літери, через відступ в один абзацний рядок);
- анотація (400-500 знаків з пробілами, курсивом, через відступ в один абзацний рядок) та ключові слова (5-7 слів, курсивом) мовою статті.

Оформлення покликань у тексті статті має відповідати стандарту APA (6th edition). Текст статті можуть супроводжувати посторінкові примітки (нумерація приміток наскрізна). Цитати подають мовою статті. Архівні та рукописні джерела цитують і публікують мовою оригіналу. Зміст цитат і покликання на відповідні сторінки мають чітко відповідати першоджерелам. Назви будь-яких періодичних видань подають у тексті мовою оригіналу. Ілюстративний матеріал друкують курсивом, без лапок. Необхідні акценти увиразнюють напівжирним курсивом. Підкреслення не застосовують.

Два списки літератури – оригінальний (Бібліографія) і транслітерованій з перекладом назв англійською мовою (References) – подають після основного тексту статті. Список літератури українською мовою (Бібліографія) оформлюють згідно зі стандартом APA citation style (6th edition). На початку списку подають джерела, написані кирилицею (за абеткою), за ними – латиницею (за абеткою). References для електронної версії видання мають відповідати стандарту APA citation style (6th edition). Списки мають бути нумерованими. Для полегшення оформлення бібліографії варто скористатися сайтом: <https://owl.english.purdue.edu/owl/section/2/10/>.

Назви праць, написані мовами з кириличним алфавітом (українська, білоруська, сербська та ін.), прізвища й імена їхніх авторів повинні бути транслітерованими. У разі, якщо праця вже має англійську назву, варто подавати її.

Після списків літератури подають два авторські резюме – українською (Резюме) та англійською (Abstract) мовами (1800-2000 знаків з пробілами).

Автори зберігають авторські права на твір та одночасно надають журналу право його першої публікації. Автор опублікованої статті має право поширювати її, розміщувати роботу в електронному репозиторії установи, публікувати у складі монографії тощо з обов'язковим покликанням на її першу публікацію.

Автори підтверджують, що подану до друку наукову статтю раніше не було опубліковано і не було надіслано до розгляду редакціям інших журналів.

Більш детальні вимоги до публікації розміщено на сайті журналу movacom.chdtu.edu.ua. У разі виникнення запитань звертайтеся за електронною адресою ukrmova@chdtu.edu.ua.

Запрошуємо до співпраці!

Редколегія

Наукове видання

LANGUAGE:
Codification • Competence • Communication
International Scientific Journal
2(5)/2021

MOBA:
Кодифікація • Компетенція • Комунікація
Міжнародний науковий журнал
2(5)/2021
(змішаними мовами)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 24121-13961Р від 14.08.2019.

*За достовірність фактів, цитат, цифр відповідають автори матеріалів.
Редколегія не завжди поділяє теоретико-методологічні погляди авторів.*

Літературні редактори:
Людмила Сидоренко, Людмила Усик

*Технічний редактор Катерина Давиденко
Дизайн обкладинки: Альона Гребенюк*

Видавець – Черкаський державний технологічний університет
бульвар Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 896 від 16.04.2002.
Виготівник – ФОП ГОРДІЄНКО Є.І.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 4518 від 04.04.2013.
Україна, 18000, м. Черкаси тел./факс: (0472) 56-56-12, (067) 444-28-94
e-mail: book.druk@gmail.com

Формат 70x108/16. Папір офс. Друк цифровий. Гарн. Times New Roman, Arial.
Умов. друк. арк. 5,6. Обл.-вид. арк. 5,8. Наклад 50 прим. Зам. № 21-163.